

Türkiye’de Adalet Sisteminin Değerlendirilmesi: Gri ve Temel Bileşenler Analizi¹

Assessment Of the Justice System in Turkey: Gray and Main Components Analysis

CEVRİYE YÜKSEL YILDIRIM ^{a,*} ORCID: 0000-0001-5048-6502

^a Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye MYO, Muhasebe ve Vergi uygulamaları Bölümü, Balıkesir, Türkiye

(Gönderim Tarihi/Received: 05.12.2024; Kabul Tarihi/Accepted: 11.12.2024)

ÖZ

Adalet kavramı niteliği itibarıyla geçmişten günümüze önemini koruyan bir kavramdır. İnsanların bir araya gelerek yaşamaları sonucunda ise adalet kavramı daha fazla önem kazanmıştır. Zira toplumsal yaşamın bir sonucu olarak toplumda düzen sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda toplumsal yaşamın da bir sonucu olarak toplumsal ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu ihtiyaçlardan biri ise adalet hizmetleridir. Toplumsal ihtiyaçlardan olan adalet hizmetlerini yerine getirmek ise devletin asli görevlerindedir. Devlet adalet hizmetlerini yerine getirirken harcama yapmak zorundadır. Devletin yapmış olduğu bu harcamalara ise kamu harcamaları adı verilmektedir. Bu çalışmada Türkiye’nin 2003-2023 yılları arasında yıllık veriler ile 10 adet değişkenden yararlanarak gri analizi ve temel bileşenler analizi ile adalet performansındaki değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Değişkenlere bakıldığında ilk beş değişken adli yargı sistemine ait değişkenleri altıncı, yedinci ve sekizinci değişken ise idari yargıya ait değişkenlerdir. Dokuzuncu değişken tüm adalet sistemine ait personel verimliliğini yansıtırken onuncu değişken ise adalet bütçesinin genel bütçe içerisindeki payını göstermektedir. Türkiye için 2003-2023 yılları arasında yapılan gri ve temel bileşenler analizi sonucunda adli yargıda 2003 yılında en yüksek etkinlik elde edilmiştir. Adli yargıda en düşük etkinliği ise 2020 yılında elde etmiştir. Türkiye için yapılan analizde idari yargıda en etkin 2012 yılında, en düşük yargı etkinliğini ise 2020 yılında elde edilmiştir. Yine yapılan analiz sonucunda önemli düşüşler 2005,2016 ve 2020 yıllarında elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Adalet Sistemi, Adalet Bütçesi, Gri Analizi, Temel Bileşenler Analizi

JEL Sınıflandırması: H0, H41, K0, K1

ABSTRACT

The concept of justice is a concept that maintains its importance for humanity from past to present. As a result of people coming together and living, the concept of justice has gained more importance. Because, as a result of social legislation, order must be established in society. In this context, social needs arise as a result of social living. One of these needs is justice services. Fulfilling justice services, which are among the social needs, is one of the primary duties of the state. The state has to spend while providing justice services. These expenditures made by the state are called public expenditures. In this study, the change in Turkey's justice performance between 2003 and 2023 was tried to be revealed by using annual data and 10 variables, gray analysis and basic components. When we look at the variables, the first five variables belong to the judicial justice system, the sixth, seventh and eighth variables belong to the administrative judiciary. While the ninth variable reflects the personnel efficiency of the entire justice system, the tenth variable shows the share of the justice budget in the general budget. As a result of the gray and principal component analysis conducted for Turkey between 2003

¹ Bu çalışma 27.08.2024 tarihinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne sunulan doktora tezinden geliştirilmiştir.

* Sorumlu yazar / Corresponding author.

E-posta adresi / E-mail address: cyildirim@balikesir.edu.tr (C. Yüksel Yıldırım).

and 2023, the highest efficiency in the criminal justice system was achieved in 2003. The lowest efficiency in the judicial judiciary was achieved in 2020. In the analysis made for Turkey, the most effective administrative judiciary was achieved in 2012, and the lowest judicial effectiveness was achieved in 2020. Again, as a result of the analysis, significant decreases were achieved in 2005, 2016 and 2020.

Keywords: Justice, Justice System, Justice Budget, Gray Analysis, Principal Components Analysis

JEL Classification: H0, H41, K0, K1

1. GİRİŞ

Toplum halinde yaşamının bir sonucu olarak toplumsal nitelikte olan ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Toplumsal ihtiyaçlar, yerine getirilmesi durumunda herkese yani bütün topluma fayda sağlayan ihtiyaçlardır. Kamu hizmeti olarak müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere, devletin yapmakta oldukları hizmetler ise kamu hizmeti olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda bu hizmetlerin kamu kesimi tarafından üretilmesi bir zorunluluktur (Muter, vd., 2016:63). Kamu hizmeti merkezi ve yerel yönetimler aracılığıyla yerine getirilmektedir. Söz konusu hizmetler ise iç ve dış güvenlik, adalet, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden oluşmaktadır (Deyneli, 2009:20). Devletin temel görevlerinden olan hizmetlerden biri de adalet hizmetleridir. Adalet gerçek, doğruluk ve hukuk vb. kavramlardan oluşan, toplumda eşit olmayı, barışı ve adil olmayı yani toplumsal düzeni tesis etmeyi ifade etmektedir (Çeçen, 2003:12).

Adalet hizmeti kamu tüzel kişiliği tarafından sunulan tam kamusal bir hizmettir. Dolayısıyla adalet hizmetleri yalnızca devlet tarafından üretilen bir kamu hizmetidir (Doğan ve Öztürk, 2018: 774). Adalet hizmetleri farklı 3 süreç ile etkileşim içerisindedir. İlk süreç olarak kurumsal adaleti sağlamak için oluşturulan kurallar ve düzeni belirleyen kanunlardır. İkinci süreç kanunları ve süreçleri uygulayan kamu görevlileri, son süreç ise uyuşmazlıkları çözmek için davalı, davacı ve avukatlıklar oluşmaktadır (Köhling, 2000:5). Bu süreçler kamunun görevleri arasında yer almaktadır. Adalet hizmetlerinin görülmesinde devletin bazı harcamaları yapması gerekmektedir. Yapmış oldukları bu harcamalara kamusal harcamalar denilmektedir. Söz konusu bu harcamalar adalet hizmetleri sunan yargı organları olan mahkemeler, cezaevleri ve iş yururları, barolar, noterler gibi kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen hizmetlerdir. Bu kurum ve kuruluşlar söz konusu hizmetleri Adalet Bakanlığı bütçesinden verilen ödeneklerle gerçekleştirilir. Ayrıca yine yüksek mahkemelerce kullanılan adalet harcamaları da adalet harcaması olarak nitelendirilmektedir.

2. TÜRKİYE'DE ADALET HİZMETLERİ AÇISINDAN YARGI ORGANLARI VE YARGI FAALİYETLERİNİN YAPISI

2.1. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü

Ülkelerin varoluş amaçlarından birini toplumsal huzur ve güvenlik oluşturmaktadır. Dahası söz konusu bu amaç ülkelerin vatandaşlarına karşı sorumluluklarındandır. Bu açıdan ülkeler adalet hizmetlerine büyük önem vermektedir. Adalet hizmetlerinin sunumunda da etkinlik önem arz etmektedir. Söz konusu etkinlikte rol oynayan unsurlar ise fiziki altyapı, teknolojik altyapı ve personel altyapısı şeklinde tasnif edilerek incelenebilir.

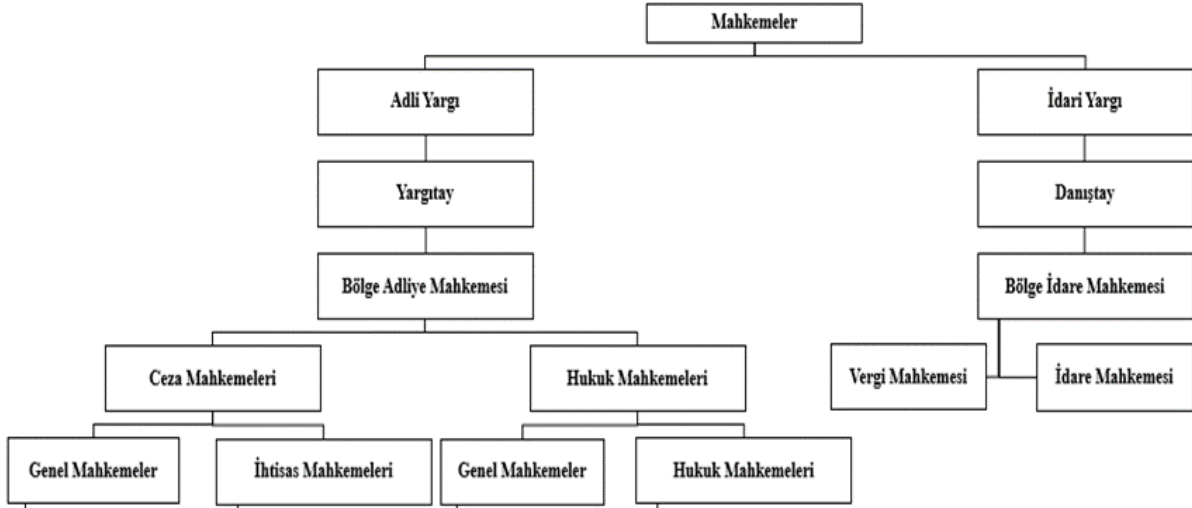
Türkiye'de adalet hizmetleri ilk olarak 1962 yılında 1722 sayılı bakanlar kurulu kararıyla, Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu'nun kurulmasını kararlaştıran kararla ele alınmıştır. Sonrasında ise üçüncü 5 yıllık kalkınma programında yer alarak bu hizmetlere yönelik sorunlar ve ihtiyaçlar takip edilip raporlama şeklinde toplanmıştır. Orta vadeli kalkınma planında adalet ve yargı konularına yönelik sıkıntıların ortaya koyulması ve Avrupa Birliği uyum müktesebatı çerçevesinde stratejik hedefler ortaya konulması amaçlanmıştır (Değirmenci, 2021:15).

Tablo 1. Türkiye'de Yargı Düzeni ve Adalet Hizmetleri

Yargı çeşitleri	Adalet hizmetleri
<ul style="list-style-type: none"> Anayasa Yargısı İdari Yargı Adli Yargı Uyuşmazlık Yargısı Seçim Yargısı Hesap Yargısı 	<ul style="list-style-type: none"> Mahkeme, Savcılık ve Avukatlık Hizmetleri Noterlik Hizmetleri Ceza ve İnfaz Hizmetleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Hizmetleri Adli Kolluk Hizmetleri

Kaynak: Gözler, 2004:347 sayfasındaki bilgilere eklemeler yapılarak oluşturulmuştur.

Tablo 1'de yargı çeşitleri ve adalet hizmetleri yer almaktadır. Yargı çeşitleri; anayasa yargısı, adli yargı, idari yargı, uyuşmazlık yargısı, seçim yargısı ve hesap yargısıdır. Diğer taraftan adalet hizmetleri; mahkeme, savcılık ve avukatlık hizmetleri, noterlik hizmetleri, ceza ve infaz hizmetleri, adli tıp ve adli bilimler hizmetleri, adli kolluk hizmetleridir.

Şekil 1. Türkiye Adalet Sisteminde Yer Alan Mahkemelerin Genel Yapısı

Kaynak: Şekil çalışma kapsamında yazarlar tarafınca oluşturulmuştur.

Not: Türkiye analizini yukarıdaki yargı sistemi üzerine inşa ettik.

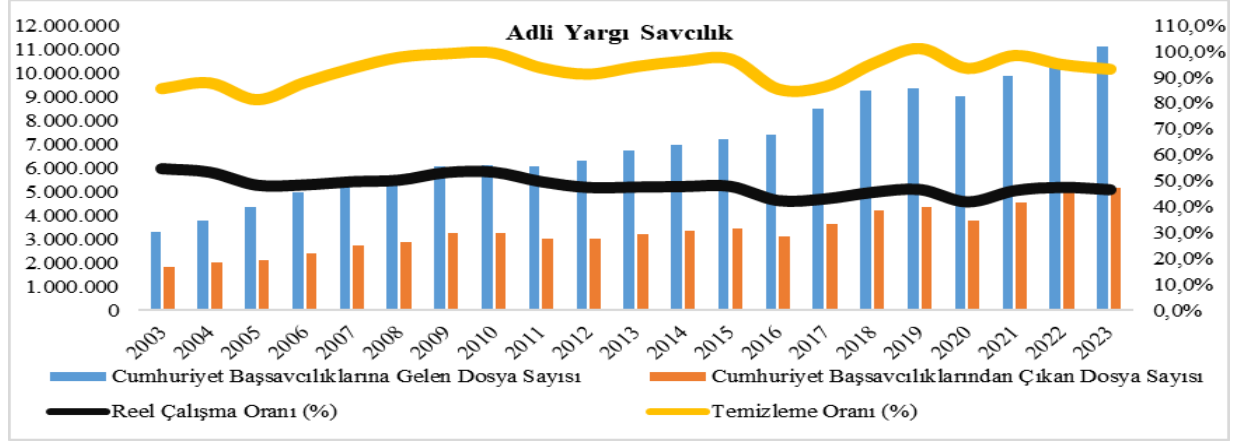
Şekil 1'de Türkiye'nin adalet sisteminde yer alan genel mahkemelere yer verilmiştir. Mahkemeler adli ve idari yargı mahkemeleri olarak önce ikiye ayrılmaktadır. Adli yargıda ceza ve hukuk mahkemeleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Söz konusu bu mahkemelerin üzerinde bölge adliye mahkemeleri ve onun da üzerinde yargıtay bulunmaktadır. İdari yargıda ise vergi ve idare mahkemeleri yer almaktadır. Bu mahkemelerin üzerinde ise bölge idare mahkemeleri ve danıştay yer almaktadır.

Adli yargının görev alanına uyuşmazlık, anayasa ve idare yargısının görev kapsamında olmayan davalar girer. Bu perspektiften baktığımızda adli yargıyı genel ve olağan yargı olarak en geniş kapsamlı yargı olarak adlandırabiliriz. Adli yargı sistemi üç dereceli bir yargıdır. Söz konusu dereceler ise ilk derece, ara derece yani istinaf derecesi ve üst derecesidir. Adli yargı mahkemelerinden olan hukuk mahkemeleri özel ilişkilerden kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklara bakmakla görevli mahkemelerdir (Gözler: 2020:41). Ceza hukukundan kaynaklanan davalara bakmakla görevli olan mahkemeler ise ceza mahkemeleridir. Bölge adliye mahkemelerinin ana görevleri adli yargı ilk derece mahkemelerince verilen ve kesin olmayan hüküm ve kararlara karşı yapılacak başvuruları inceleyip karara bağlamaktır. Adli yargının en üst derece mahkemesini ise yargıtay oluşturmaktadır.

Anayasamızın 154. Maddesinde Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Yargıtayın ana görevi temyiz incelemesi yapmaktır.

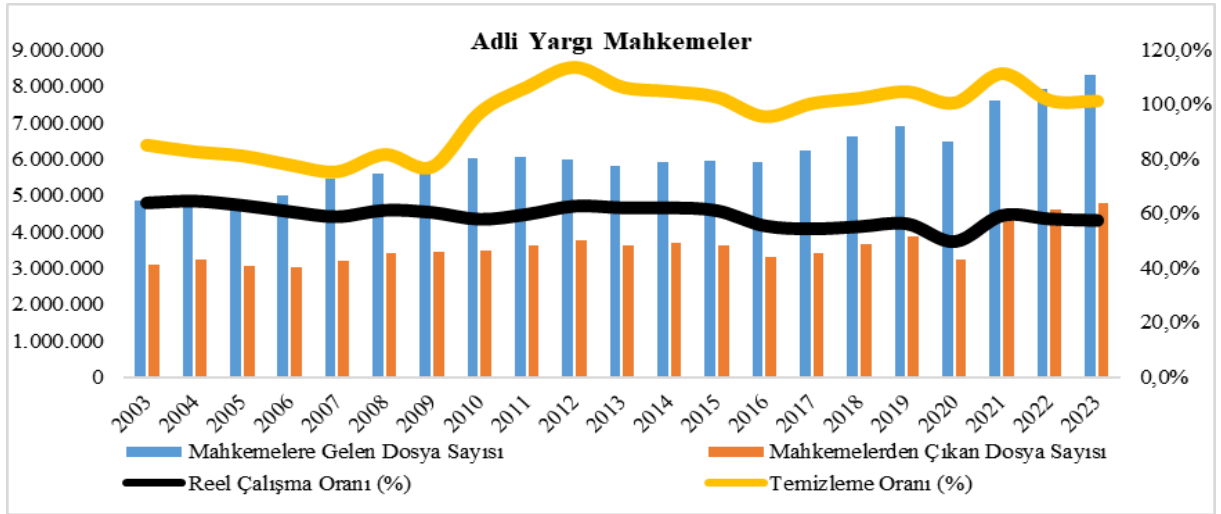
İdari yargı ise idarenin faaliyetlerinden dolayı oluşan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulduğu yargı koludur. İdari yargı da yazılı yargılama mahkemelerinde yazılı yargılama usulü uygulanır ve inceleme evrak üzerinde yapılır. İdari yargıda vergi mahkemeleri vergi uyuşmazlıklarını çözüme kavuşturmakla görevli mahkemelerdir. Ayrıca vergi hukuku ile ilgili anlaşmazlıklarda kişi ve işletmeler ile vergi idaresi arasında hakemlik yapar. Diğer idari yargı mahkemesi olan idare mahkemeleri vergi mahkemelerinin görevine giren davalarla ilk derecede Danıştayda çözümlenecek olanlar dışındaki: iptal davalarını, tam yargı davalarını, tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar dışında, kamu hizmetlerinden birinin yürütülmesi için yapılan idari sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davaları ve özel kanunlarda Danıştayın görevli olduğu belirtilen ve İdari Yargılama Usulü Kanunu ile idare mahkemelerinin görevli kılınmış bulunduğu davaları çözümlenmektedir.

Şekil 2. Adli Yargı Savcılık İş Yükü (2003-2023)

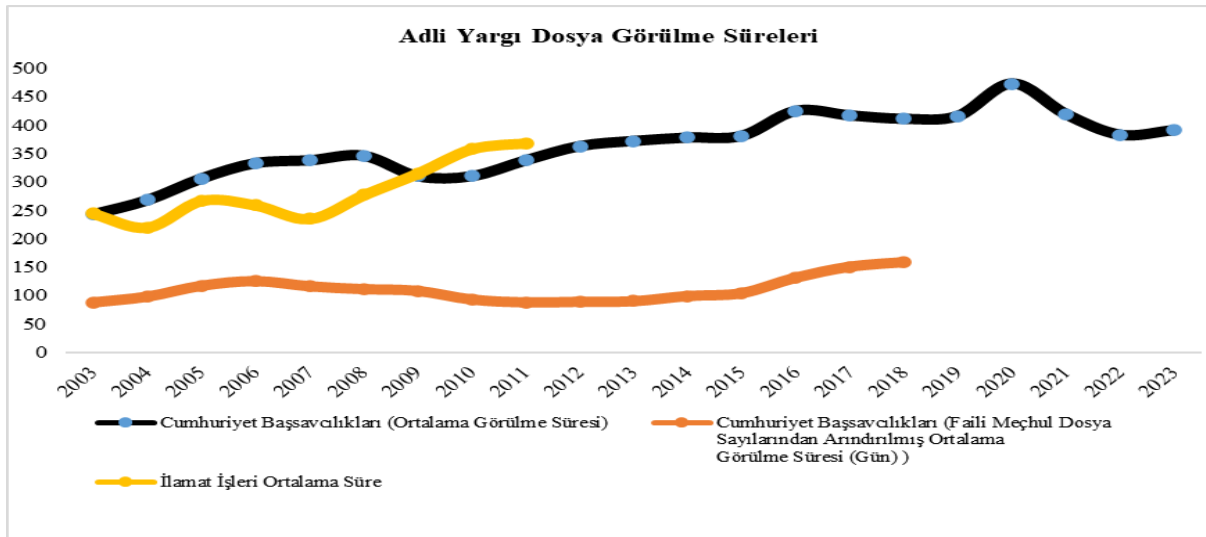
Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 2’de Adli Yargı Mahkemelerine ait 2003 yılından 2023 yılına kadar savcılık iş yüküne ait Cumhuriyet Başsavcılıklarına gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizlenme oranına (%) yer verilmiştir. 2003 yılında Cumhuriyet başsavcılıklarına gelen dosya sayısı 3,309,589 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında 2020 yılı hariç bir artış trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde Cumhuriyet başsavcılıklarına gelen dosya sayısı 11.109.462 adet olmuştur. 2020 yılındaki adli yargıda Cumhuriyet Başsavcılıklarına gelen dosya sayısındaki azalışın önemli bir nedenini COVID 19 pandemisi oluşturmuştur. 2003 Cumhuriyet başsavcılıkları tarafından karara bağlanan dosya sayısı 1.817.614 adet iken 2023 yılında 5.180.473 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi 2020 yılın COVID 19 pandemisinin de etkisiyle çıkan dosya sayısında bir azalış olmuştur. İlgili yıllar itibariyle reel çalışma oranında 2016 ve 2020 yılları arasında düşüş söz konusudur. Zira 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ve 2020 yılında COVID 19 salgını çalışma oranında düşüşe neden olmuştur. Dolayısıyla 2003 ve 2023 yılları arasında 2016 ve 2020 yılları arasında temizleme oranında da düşüş söz konusudur.

Şekil 3. Adli Yargı Mahkemelerin İş Yükü (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 3'te Adli Yargı Mahkemelerine ait 2003 yılından 2023 yılına kadar iş yüküne ait mahkemelere gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizlenme oranına (%) yer verilmiştir. 2003 yılında adli yargı mahkemelerine gelen dosya sayısı 4.846.440 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında 2020 yılı hariç genel olarak artış seyrinde olduğu görülmektedir. 2020 yılındaki adli yargıda adli yargı mahkemelerine gelen dosya sayısındaki azalışın önemli bir nedenini COVID 19 pandemisi oluşturmuştur. 2023 yılı itibari ile adli yargı mahkemelerine gelen dosya sayısı 8.318.916 adet olmuştur. İlgili yıllar itibariyle reel çalışma oranı ve temizleme oranında 2016 ve 2020 yıllarında düşüş söz konusudur. Zira 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ve 2020 yılında COVID 19 salgını çalışma oranında düşüşe neden olmuştur. Dolayısıyla 2003 ve 2023 yılları arasında 2016 ve 2020 yılları arasında temizleme oranında da düşüş söz konusudur.

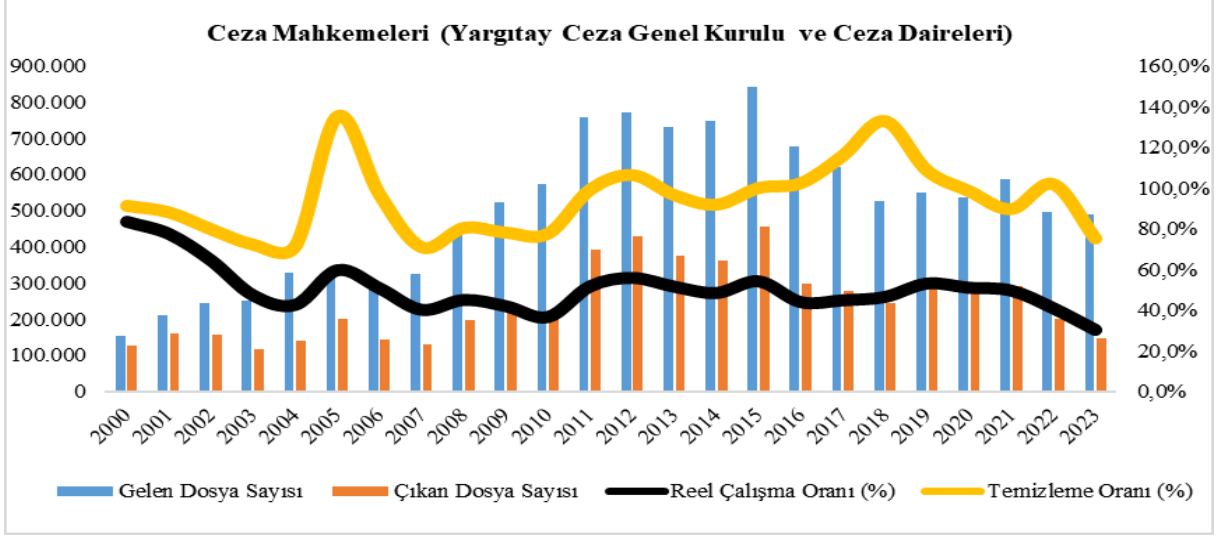
Şekil 4. Adli Yargı Dosya Görülme Süreleri (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 4'te Adli Yargı dosya görülme sürelerine ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda görülme sürelerine ait olarak cumhuriyet başsavcılıklarında ortalama görülme süresi ve faali meçhul sayılarından arındırılmış ortalama görülme süresi (gün) yer almaktadır. 2003 yılında cumhuriyet

başsavcılıkları adli yargı dosya görülme süreleri 224 gün olurken yıllar içinde gelen dosya görülme süreleri genel olarak artış seyrinde olduğu görülmektedir.

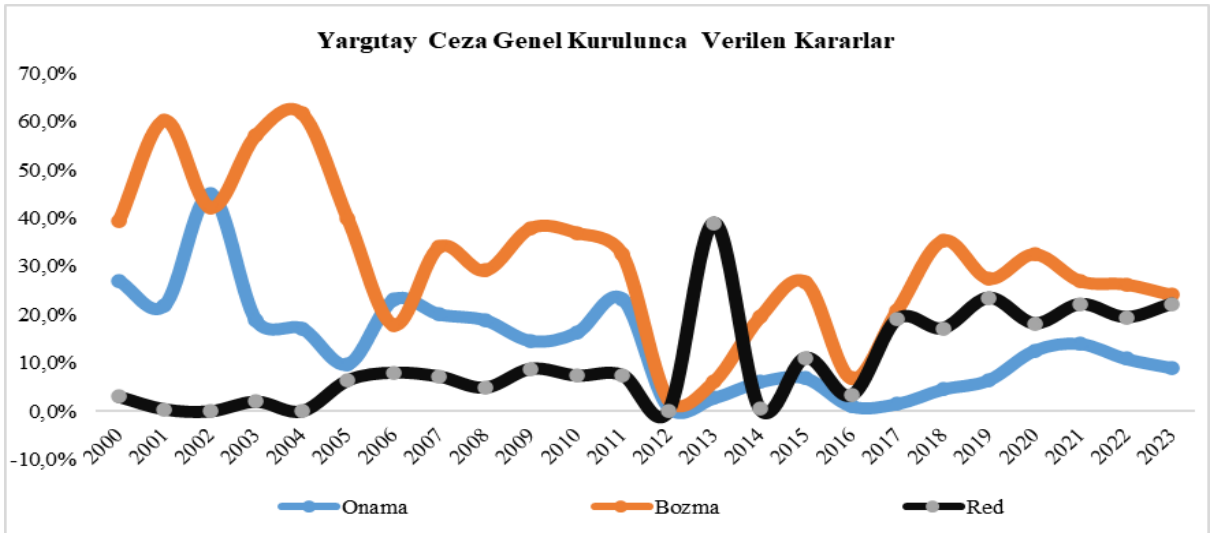
Şekil 5. Ceza Mahkemeleri İş Yükü (2000-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 5’te ceza mahkemelerine ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak ceza mahkemelerine gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2000 yılında ceza mahkemelerine gelen dosya sayısı 152.432 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde ceza mahkemelerine gelen dosya sayısı 489.515 adet olmuştur. Reel çalışma 2000 yılında %83,3 iken 2023 yılında %30,1’e düşmüştür. Ceza mahkemeleri ilgili yıllar arasında temizleme oranına bakıldığında 2000 yılında %91,2’lik bir temizleme oranı söz konusu iken 2023 yılına gelindiğinde %75,1’lik bir orana yükseldiği görülmüştür. İlgili yıllar arasında temizleme oranı yaklaşık olarak %75 ile %92 arasında değişmektedir.

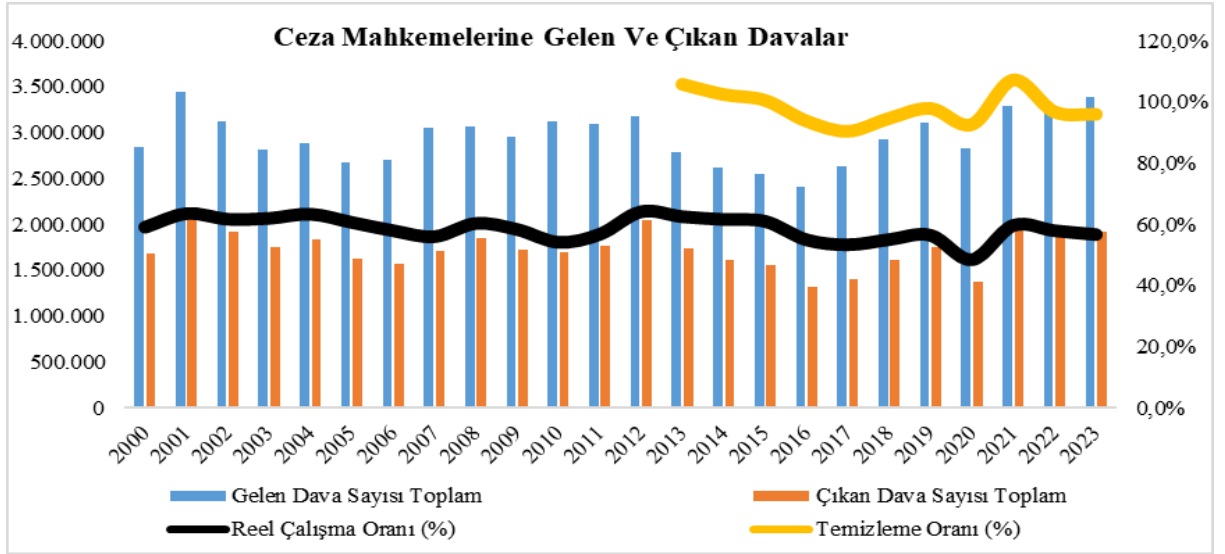
Şekil 6. Yargıtay Ceza Genel Kurulunca Verilen Kararlar (2000-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 6' da yargıtay ceza genel kuruluna ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak yargıtay ceza genel kuruluna onama (%), bozma (%) ve red (%) oranları yer almaktadır. 2000 yılında yargıtay ceza genel kurulununca onama %27 olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde yargıtay ceza genel kurulununca onama %9 'a düşmüştür. 2000 ve 2023 yılları arasında yargıtay ceza genel kurulununca onama dalgalı bir seyir izlemektedir. 2000 yılında yargıtay ceza genel kurulununca bozma kararı verme oranı %39,5 iken 2023 yılında %22,3'lik orana ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi ceza mahkemelerinde çıkan dosya sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur.

Şekil 7. Ceza Mahkemelerine Gelen ve Sonuçlanan Davalar (2000-2023)

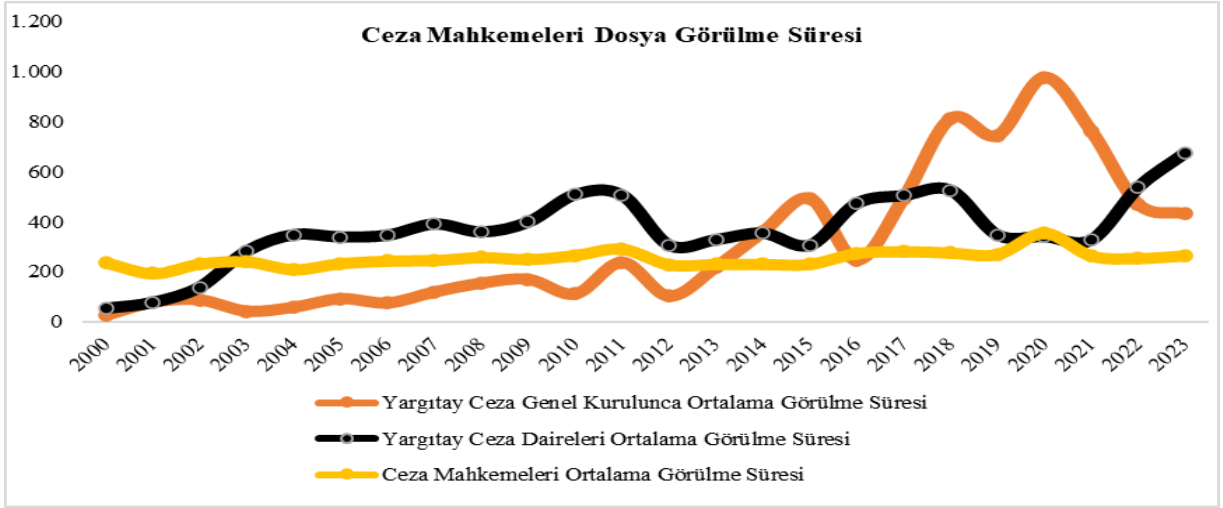
Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 7'de ceza mahkemelerine ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak ceza mahkemelerine gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2000 yılında ceza mahkemelerine gelen dosya sayısı 2.844.333 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde ceza mahkemelerine gelen dosya sayısı 3.386.190 adet olmuştur.

2000 yılında ceza mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 1.683.056 adet iken 2023 yılında 1,922,008 âdete ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi ceza mahkemelerinde çıkan dosya sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur. 2020 yılı 2019 yılına göre karara bağlanan dosya sayısındaki azalış gelen dosya sayısındaki azalıştan daha azdır. Bu durum ise 2020 yılında reel çalışma oranında azalışa neden olmuştur. Reel çalışma 2000 yılında %59,2 iken 2023 yılında %56,8'e düşmüştür. İlgili yıllar arasında temizleme oranı yaklaşık olarak %0,5 ile %1,5 arasında değişmektedir. 2020 yılı itibariyle ceza mahkemeleri hem reel çalışma oranında hem de dosya temizleme oranında azalışa neden olan etkenlerden biri COVID 19 salgını olmuştur.

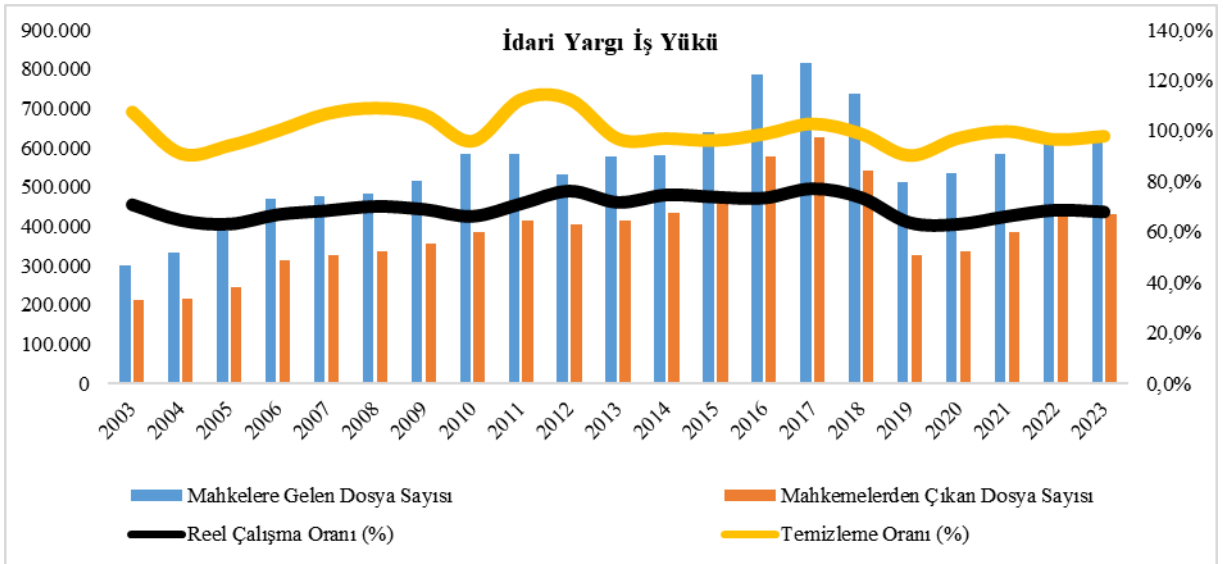
Şekil 8. Ceza Mahkemelerine Dosya Görülme Süreleri (2000-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 8’de ceza mahkemeleri ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak bölge adliye mahkemelerinin yargıtay ceza genel kurulunca ortalama dava görülme süresi, yargıtay ceza daireleri ortalama dava görülme süresi ve ceza mahkemeleri ortalama görülme süreleri yer almaktadır. 2000 yılında bölge adliye mahkemelerinin yargıtay ceza genel kurulunca ortalama dava görülme süresi 53 gün olup yıllar içinde görülme sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur. 2023 yılına gelindiğinde bölge adliye mahkemelerinin yargıtay ceza genel kurulunca ortalama dava görülme süresi 432 gün olmuştur. 2020 yılındaki bölge adliye mahkemelerinin yargıtay ceza genel kurulunca ortalama dava görülme süresindeki artışın önemli bir nedenini COVID 19 pandemisi oluşturmuştur.

Şekil 9. İdari Yargı İş Yükü (2003-2023)

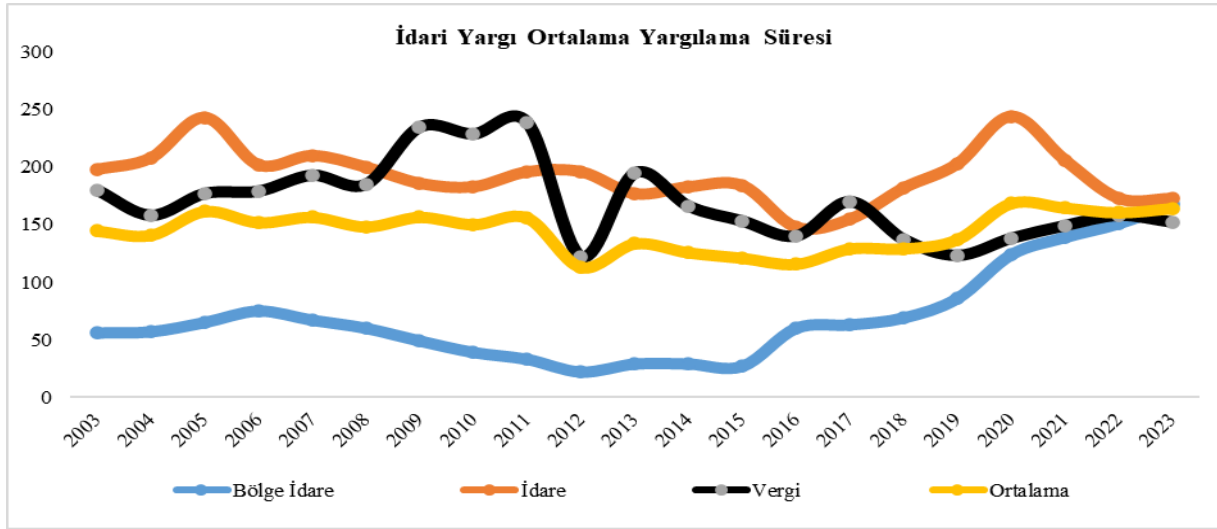

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 9’da idari yargı mahkemelerine ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak mahkemelere gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2003 yılında mahkemelere gelen dosya sayısı 300,632 adet olup yıllar içinde gelen dosya

sayısında dalgalı bir seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2017 yılında yapılan halk oylaması sonucunda askeri yargının kapatılması neticesinde gelen dosya sayısında artış söz konusudur. 2023 yılına gelindiğinde mahkemelere gelen dosya sayısı 638,168 adet olmuştur. 2003 idari mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 212,541 adet iken 2023 yılında 432,948 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi dalgalı bir seyir trendine sahiptir. Reel çalışma 2003 yılında %70,7 iken 2023 yılında %67,8'e düşmüştür. 2003-2023 yılları arasında en düşük reel çalışma oranı 2020 yılında % 63 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak pandeminin idari yargı mahkemelerinin performansını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. İdari yargı mahkemelerinde ilgili yıllar arasında temizleme oranına bakıldığında 2003 yılında %107,4'lik bir temizleme oranı söz konusu iken 2023 yılına gelindiğinde %97,8'lük bir orana düştüğü görülmüştür.

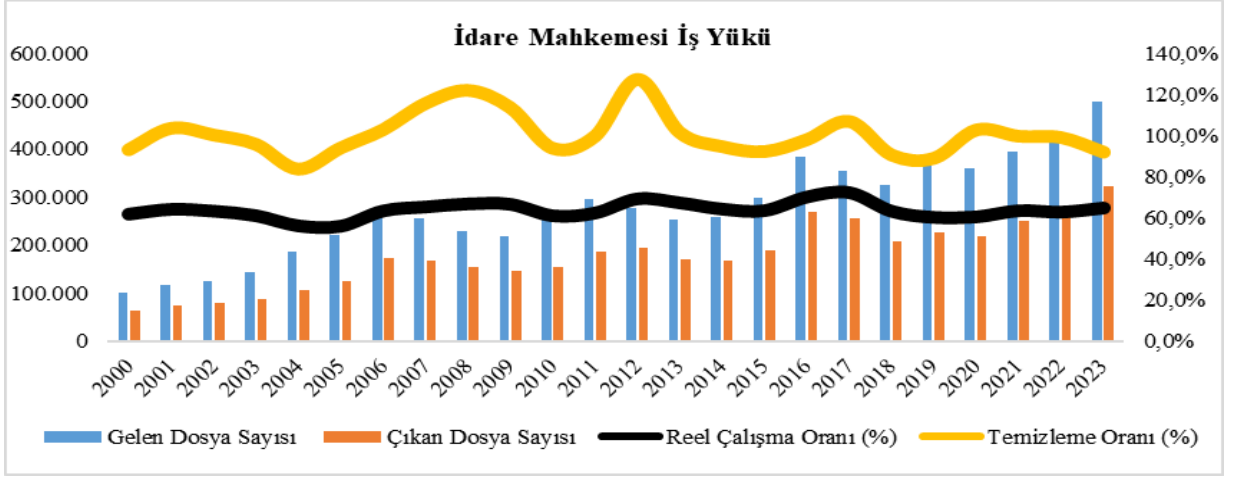
Şekil 10. İdari Yargı Ortalama Yargılama Süresi (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 10'da idari yargı ortalama yargılama süresine ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda bölge idare mahkemesi, idare mahkemesi, vergi mahkemesi ve ortalama görülme mahkeme yargılama süresine ait olarak süreleri yer almaktadır. 2003 yılında bölge idare mahkemelerinin ortalama dava görülme süresi 56 gün olup yıllar içinde görülme sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur. 2023 yılına gelindiğinde bölge idare mahkemelerinin ortalama dava görülme süresi 164 gün olmuştur. 2020 yılındaki bölge idare mahkemelerinin ortalama dava görülme süresindeki artışın önemli bir nedenini COVID 19 pandemisi oluşturmuştur. 2003 yılında idare mahkemelerinin ortalama dava görülme süresi 198 gün olup yıllar içinde görülme sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur. 2023 yılına gelindiğinde idare mahkemelerinin ortalama dava görülme süresi 164 gün olmuştur. 2003 yılında vergi mahkemeleri ortalama dosya görülme süresi 180 iken 2023 yılında 164 gün olup yıllar içinde görülme sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur. 2003 yılında idare mahkemelerinin toplamının ortalama dava görülme süresi 145 gün olup yıllar içinde görülme sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur. 2023 yılına gelindiğinde idare mahkemelerinin toplamının ortalama dava görülme süresi 164 gün olmuştur.

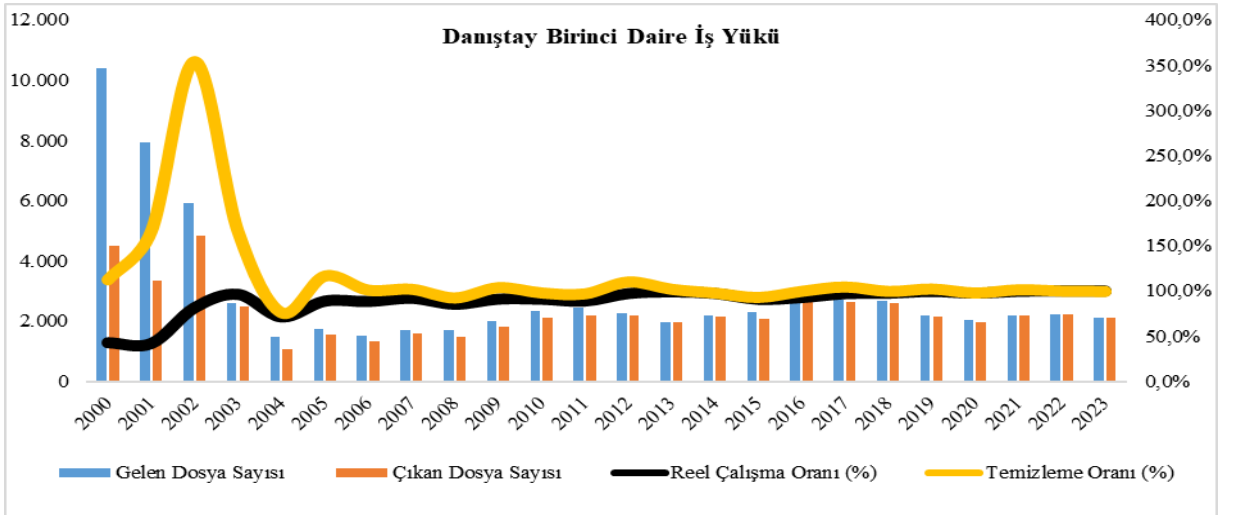
Şekil 11. İdare Mahkemesi İş Yüğü (2000-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 11’de idari mahkemelerine ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak mahkemelere gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2000 yılında mahkemelere gelen dosya sayısı 102.211 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde mahkemelere gelen dosya sayısı 498.627 adet olmuştur. 2000 idari mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 63.419 adet iken 2023 yılında 324.081 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi dalgalı bir seyir trendine sahiptir. Reel çalışma 2000 yılında %62 iken 2023 yılında %65’e yükselmiştir. 2003-2023 yılları arasında reel çalışma oranı 2020 yılında %60,7 olarak gerçekleşmiştir. İdari yargı mahkemelerinde ilgili yıllar arasında temizleme oranına bakıldığında 2000 yılında %93,1’lik bir temizleme oranı söz konusu iken 2023 yılına gelindiğinde %91,9’luk bir orana düştüğü görülmüştür. İlgili yıllar arasında temizleme oranı yaklaşık olarak %91 ile %94 arasında değişmektedir.

Şekil 12. Danıştayın Birinci Dairesi İş Yükü (2000-2023)

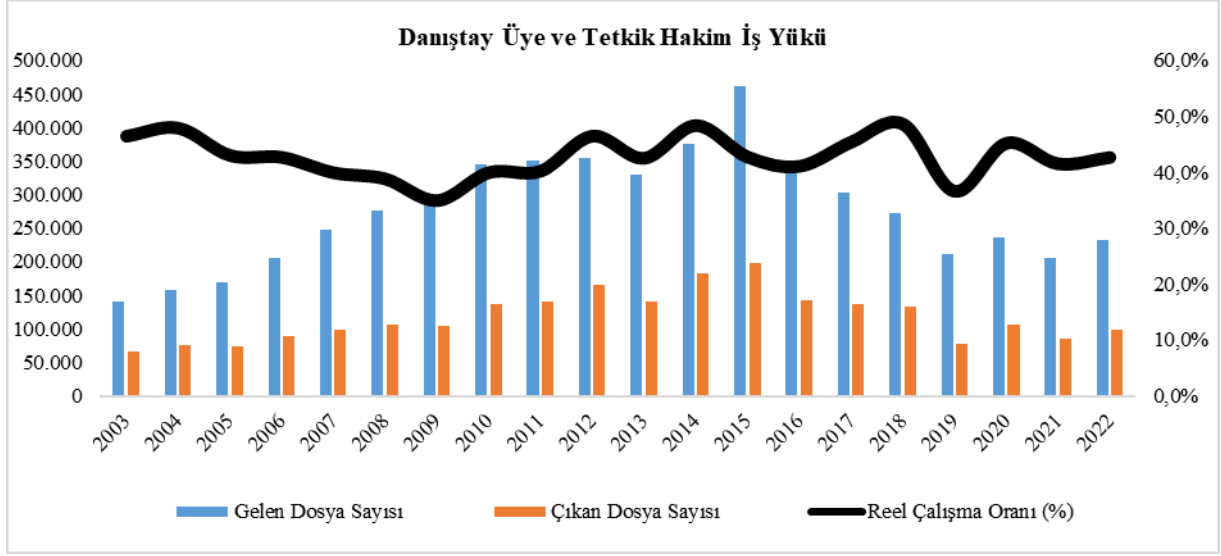

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 12’de danıştayın birinci dairesi ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak danıştayın birinci dairesine gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2000 yılında danıştay birinci dairesi gelen dosya sayısı 10.394 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde danıştay birinci dairesi gelen dosya sayısı 2.102 adet olmuştur. 2000 yılında danıştay birinci dairesi

tarafından karar bağlanan dosya sayısı 4.491 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde danıştay birinci dairesi karar bağlanan dosya sayısı 2.100 adet olmuştur. Reel çalışma 2000 yılında %43,2 iken 2023 yılında %99,9'ya yükselmiştir. Danıştay birinci dairesi ile ilgili yıllar arasında temizleme oranına bakıldığında 2000 yılında %112,8'lik bir temizle oranı söz konusu iken 2023 yılına gelindiğinde %99,9'lük bir oranın gerçekleştiği görülmüştür. İlgili yıllar arasında temizleme oranı yaklaşık olarak %100 ile %113 arasında değişmektedir.

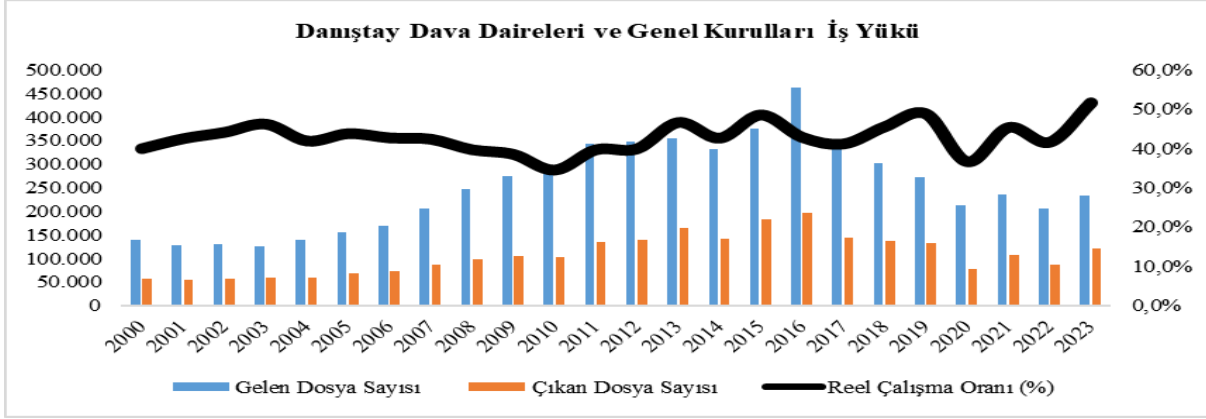
Şekil 13. Danıştayın Üye ve Tetkik Hâkim İş Yükü (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 13'te Danıştayın üye ve tetkik hâkim iş yüküne ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak Danıştayın üye ve tetkik hâkim gelen ve çıkan dosya sayıları ve reel çalışma oranı (%) yer almaktadır. 2003 yılında danıştay birinci dairesi gelen dosya sayısı 141.365 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde Danıştayın üye ve tetkik hâkim gelen dosya sayısı 232.877 adet olmuştur. 2000 yılında Danıştayın üye ve tetkik hakimleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 65.783 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde Danıştayın üye ve tetkik hakimleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 99.409 adet olmuştur. Danıştayın üye ve tetkik hakimlerinin reel çalışma 2003 yılında %46,5 iken 2023 yılında %42,7'ye düşmüştür.

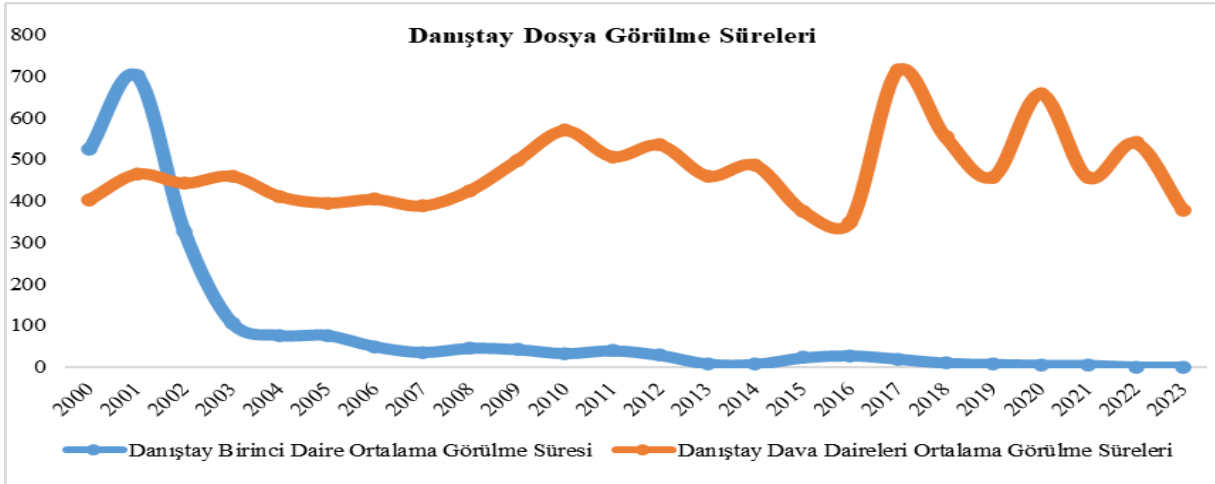
Şekil 14. Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurulları İş Yükü (2000-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 14’te Danıştayın dava daireleri ve genel kurulları iş yüküne ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurullarına gelen ve çıkan dosya sayıları ve reel çalışma oranı (%) yer almaktadır. 2000 yılında Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurullarına gelen dosya sayısı 140.174 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurullarına gelen dosya sayısı 232.877 adet olmuştur. 2000 yılında Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurulları tarafından karara bağlanan dosya sayısı 55.896 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurulları tarafından karara bağlanan dosya sayısı 120.052 adet olmuştur. Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurulları reel çalışma 2000 yılında %39,9 iken 2023 yılında %51,6’ya yükselmiştir. 2020 yılında Danıştayın Dava Daireleri ve Genel Kurulları reel çalışma oranlarında bir azalış söz konusudur.

Şekil 15. Danıştay Dosya Görülme Süreleri (2000-2023)

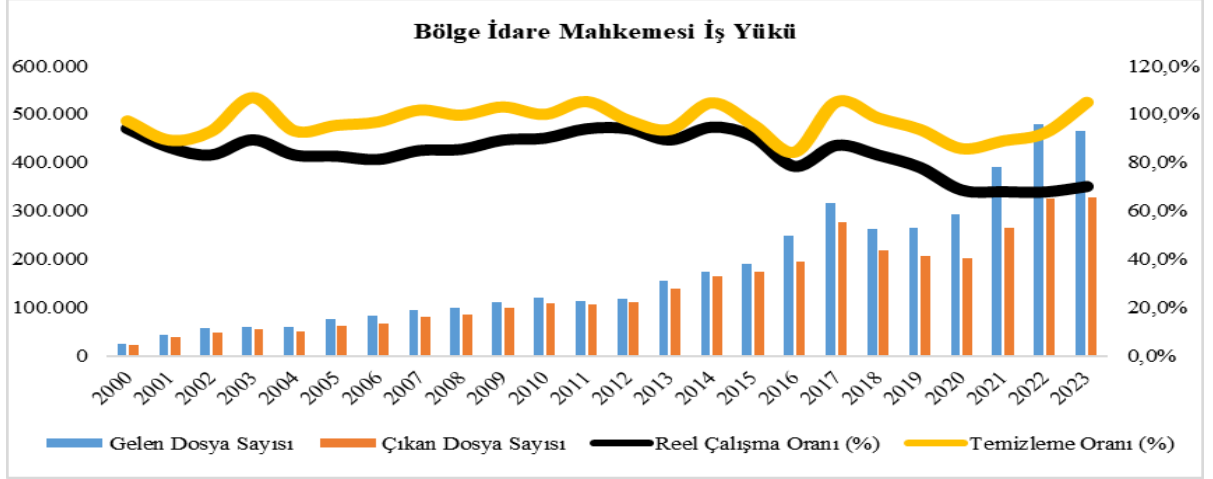

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 15’te Danıştay dosya görülme sürelerine ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda danıştay birinci daire ortalama ve danıştay dava daireleri ortalama dosya görülme süresine ait olarak süreler yer almaktadır. 2000 yılında danıştay birinci daire ortalama dava görülme süresi 524 gün olup 2023 yılına gelindiğinde danıştay birinci daire ortalama dava görülme süresi 1 güne gerilemiştir. 2000

yılında danıştay dava daireleri ortalama dosya görülme süresi 403 gün olup yıllar içinde görülme sayısında dalgalı bir seyir söz konusu olmuştur. 2023 yılına gelindiğinde danıştay dava daireleri ortalama dosya görülme süresi 377 gün olmuştur.

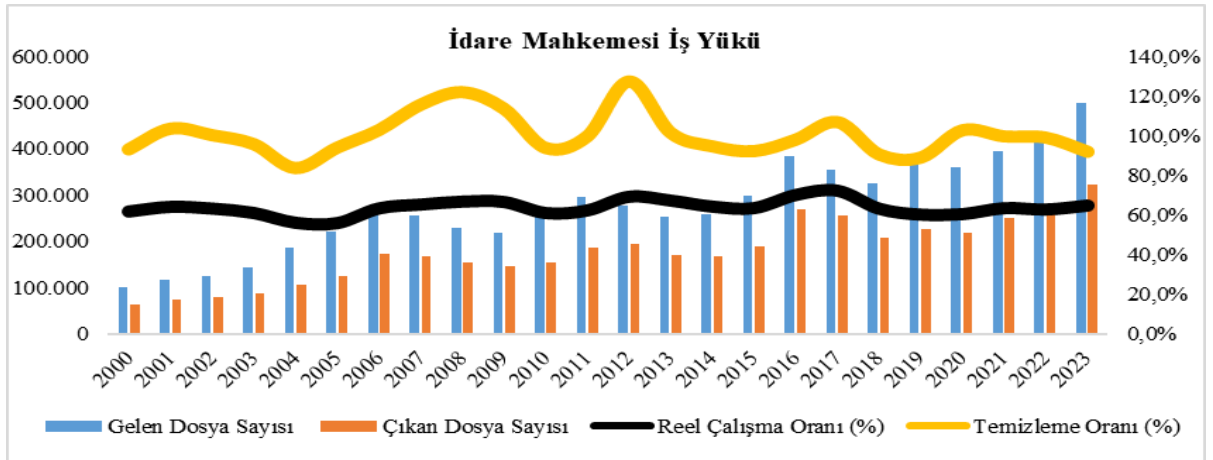
Şekil 16. Bölge İdare Mahkemesi İş Yüğü (2000-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 16'da bölge idare mahkemesine ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak bölge idare mahkemesine gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2000 yılında bölge idare mahkemesine gelen dosya sayısı 24.601 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2017 yılında bölge idare mahkemesine gelen dosya sayısındaki artışta halk oylaması sonucunda kapatılan askeri yargının etkisi görülmektedir. Zira askeri yargıda görülen davalar artık idari yargıda görülmeye başlamıştır. 2023 yılına gelindiğinde bölge idare mahkemesine gelen dosya sayısı 465.701 adete yükselmiştir. 2000 yılında bölge idare mahkemesi tarafından karar bağlanan dosya sayısı 23.146 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde bölge idare mahkemesinin karar bağlanan dosya sayısı 326.579 adet olmuştur.

Şekil 17. İdare Mahkemesi İş Yüğü (2000-2023)

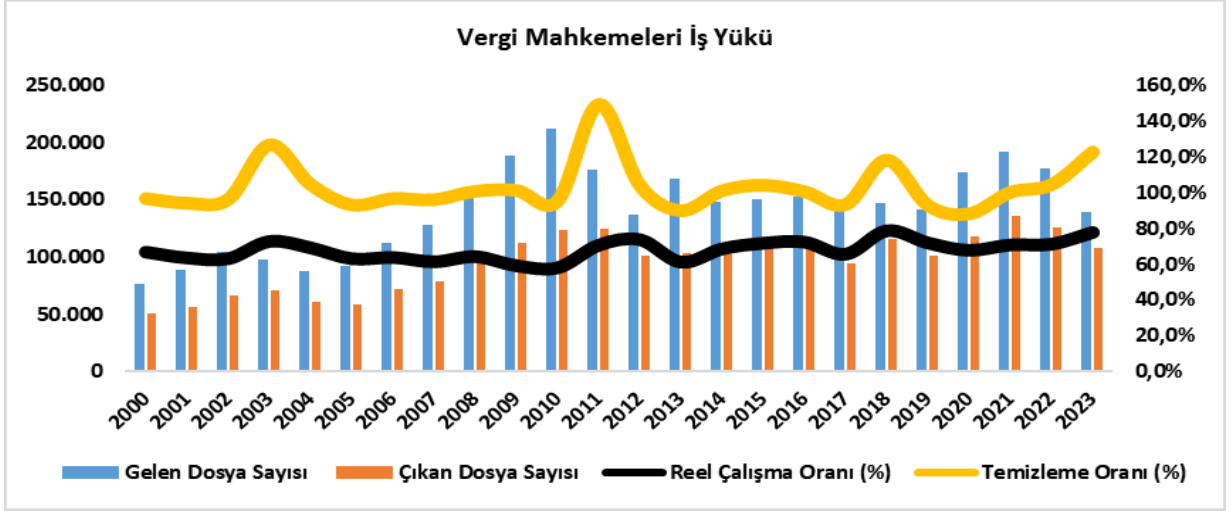

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 17'de idari mahkemelerine ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak mahkemelere gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer

almaktadır. 2000 yılında mahkemelere gelen dosya sayısı 102.211 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde mahkemelere gelen dosya sayısı 498,627 adet olmuştur. 2000 idari mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 63.419 adet iken 2023 yılında 324.081 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi dalgalı bir seyir trendine sahiptir. Reel çalışma 2000 yılında %62 iken 2023 yılında %65’e yükselmiştir. 2003-2023 yılları arasında reel çalışma oranı 2020 yılında %60,7 olarak gerçekleşmiştir.

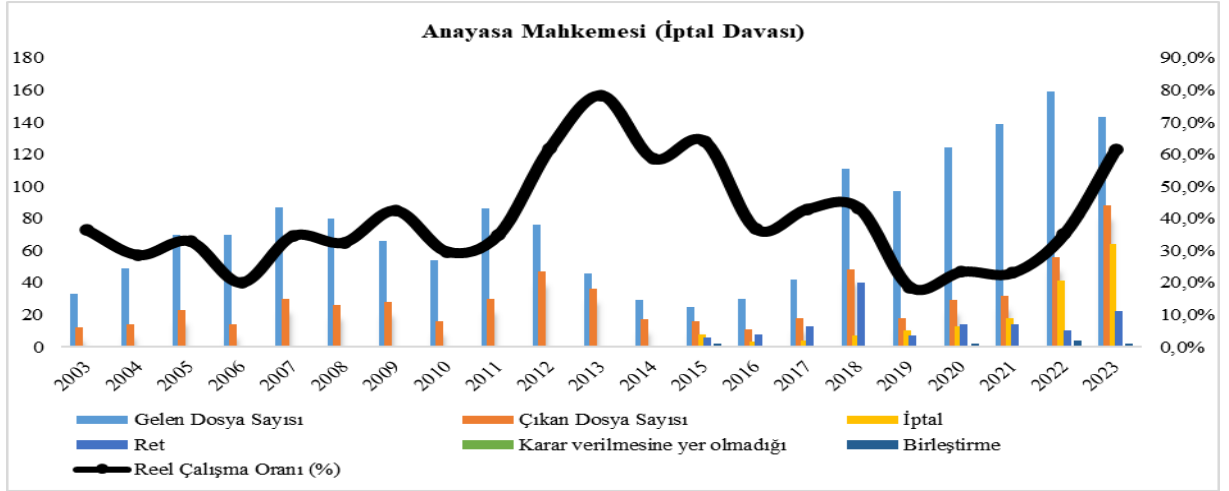
Şekil 18. Vergi Mahkemeleri İş Yüğü (2000-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 18’de vergi mahkemelerine ait 2000 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak mahkemelere gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2000 yılında mahkemelere gelen dosya sayısı 76.650 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde mahkemelere gelen dosya sayısı 139329 adet olmuştur. 2000 vergi mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 51.281 adet iken 2023 yılında 108.325 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi dalgalı bir seyir trendine sahiptir. Reel çalışma 2000 yılında %66,9 iken 2023 yılında %77,7’e yükselmiştir. 2003-2023 yılları arasında reel çalışma oranı 2020 yılında %67,9 olarak bir düşüşle gerçekleşmiştir. Vergi mahkemelerinde ilgili yıllar arasında temizleme oranına bakıldığında 2000 yılında %96,4’lik bir temizleme oranı söz konusu iken 2023 yılına gelindiğinde %122,4’lik bir orana düştüğü görülmüştür. İlgili yıllar arasında temizleme oranı yaklaşık olarak %96 ile %123 arasında değişmektedir.

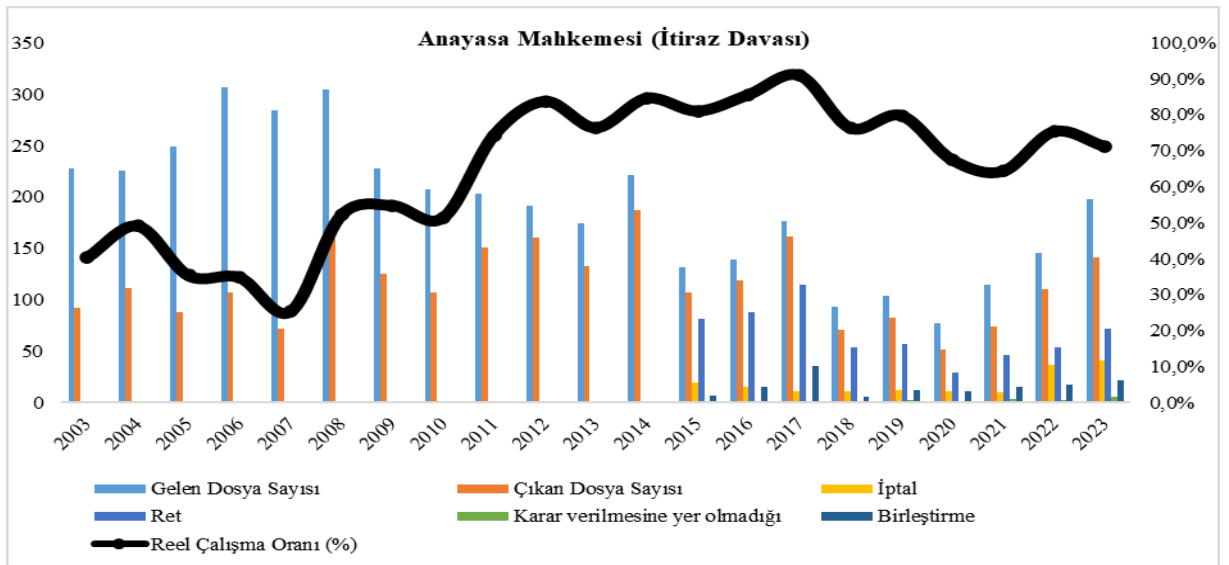
Şekil 19. Anayasa Mahkemesi İptal Davası (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 19'da Anayasa Mahkemelerine iptal davalarına ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak anayasa mahkemesine gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%), iptal edilen, reddedilen, karar verilmesine yer olmadığı ve birleşme kararlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. 2003 yılında anayasa mahkemelerine gelen dosya sayısı 33 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde anayasa mahkemelerine gelen dosya sayısı 143 adet olmuştur. 2003 anayasa mahkemeleri tarafından karar bağlanan dosya sayısı 12 adet iken 2023 yılında 88 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında anayasa mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısında en düşük değer 2016 yılında 11 adet olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun ise 15 Temmuz darbe girişimi etkisi söz konusudur. Reel çalışma 2003 yılında %36,4 iken 2023 yılında %61,5'e yükselmiştir. İlgili yıllar arasında çalışma oranı yaklaşık olarak %36 ile %62 arasında değişmektedir. Anayasa mahkemesi reel çalışma oranını 2016 yılında %36,7 olarak bir düşüşle gerçekleştirmiştir. 2022 yılında anayasa mahkemeleri tarafından karar verilmesine yer olmadığı kararı verilen dosya sayısı 1 adet olmuştur. Anayasa mahkemeleri tarafından ret kararı verilen dosya sayısı 2015 'te 6 iken, bu sayı 2023 yılında 22 olmuştur.

Şekil 20. Anayasa Mahkemesi İtiraz Davası (2003-2023)

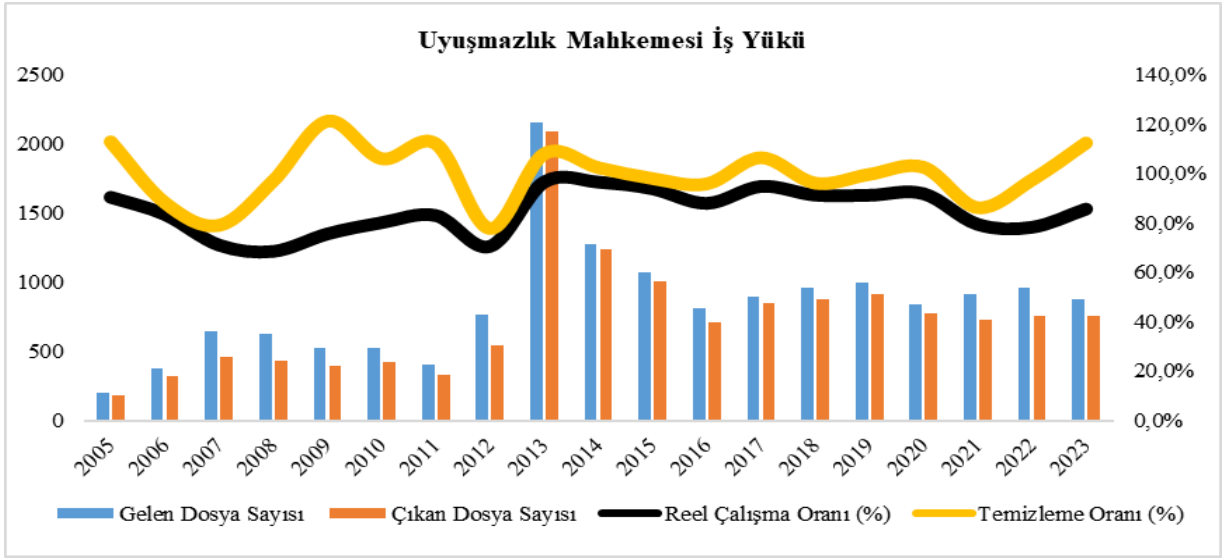

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

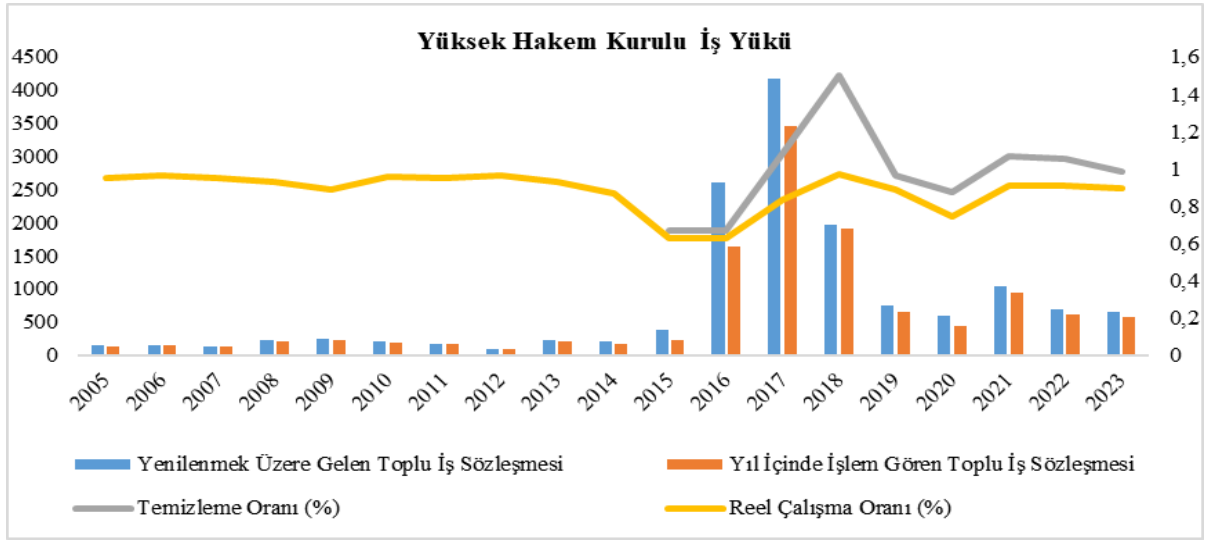
Şekil 20’de Anayasa Mahkemelerine itiraz davalarına ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak anayasa mahkemesine gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%), iptal edilen, reddedilen, karar verilmesine yer olmadığı kararı verilen ve birleşme kararlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.2003 yılında anayasa mahkemelerine gelen dosya sayısı 228 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir trendin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde anayasa mahkemelerine gelen dosya sayısı 198 adet olmuştur. 2003 anayasa mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 92 adet iken 2023 yılında 141 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında anayasa mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısında en düşük değer 2020 yılında 52 adet olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun ise COVID 19 pandemi etkisi söz konusudur. Reel çalışma 2003 yılında %40,4 iken 2023 yılında %71,2’ye yükselmiştir. İlgili yıllar arasında çalışma oranı yaklaşık olarak %40 ile %72 arasında değişmektedir.

Şekil 21. Uyuşmazlık Mahkemesi İş Yükü (2005-2023)

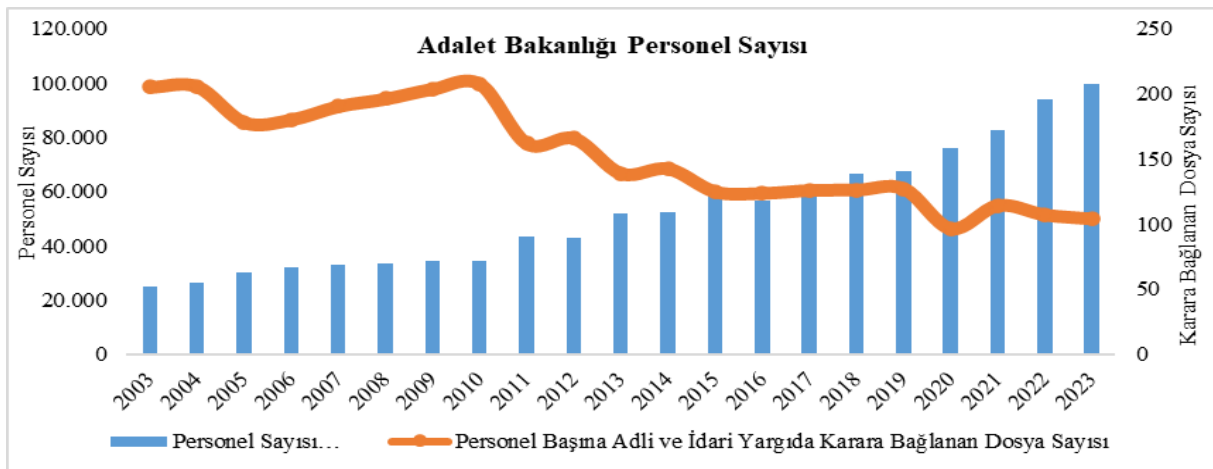
Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 21’de uyuşmazlık mahkemelerine ait 2005 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak mahkemelere gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2005 yılında mahkemelere gelen dosya sayısı 202 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde mahkemelere gelen dosya sayısı 875 adet olmuştur.2005 uyuşmazlık mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 183 adet iken 2023 yılında 751 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi dalgalı bir seyir trendine sahiptir. Reel çalışma 2005 yılında %90,6 iken 2023 yılında %85,8’e düşmüştür.2005 -2023 yılları arasında reel çalışma oranı 2016 yılında %88,1 olarak bir düşüşle gerçekleşmiştir. Uyuşmazlık mahkemelerine ilgili yıllar arasında temizleme oranına bakıldığında ise 2005 yılında %112,9’lık bir temizleme oranı söz konusu iken 2023 yılına gelindiğinde %112,4’lik bir orana düştüğü görülmüştür. İlgili yıllar arasında temizleme oranı yaklaşık olarak %112 bandında değişmektedir.

Şekil 22. Yüksek Hakem Kurulu İş Yükü (2005-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

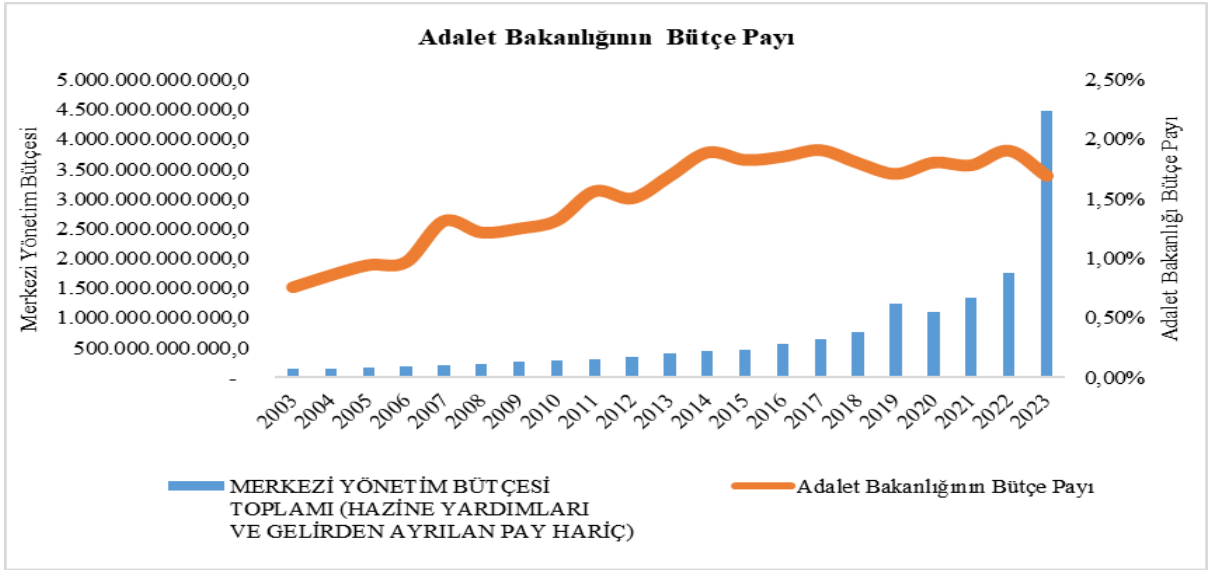
Şekil 22'de uyuşmazlık mahkemelerine ait 2005 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda iş yüküne ait olarak mahkemelere gelen ve çıkan dosya sayıları, reel çalışma oranı (%) ve temizleme oranı (%) yer almaktadır. 2005 yılında mahkemelere gelen dosya sayısı 202 adet olup yıllar içinde gelen dosya sayısında dalgalı bir seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde mahkemelere gelen dosya sayısı 875 adet olmuştur. 2005 yılında uyuşmazlık mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 183 adet iken 2023 yılında 751 adede ulaşmıştır. İlgili yıl aralığında gelen dosyalarda olduğu gibi dalgalı bir seyir trendine sahiptir. 2016 yılında uyuşmazlık mahkemeleri tarafından karara bağlanan dosya sayısı 712 adetle bir düşüşün önemli nedenlerinden biri 15 Temmuz darbe girişimidir. Reel çalışma 2005 yılında %90,6 iken 2023 yılında %85,8'e düşmüştür. 2005 -2023 yılları arasında reel çalışma oranı 2016 yılında %88,1 olarak bir düşüşle gerçekleşmiştir. Uyuşmazlık mahkemelerine ilgili yıllar arasında temizleme oranına bakıldığında ise 2005 yılında %112,9'lık bir temizleme oranı söz konusu iken 2023 yılına gelindiğinde %112,4'lik bir orana düştüğü görülmüştür. İlgili yıllar arasında temizleme oranı yaklaşık olarak %112 bandında değişmektedir.

Şekil 23. Adalet Bakanlığı Personel Sayıları (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 23’te adalet bakanlığı personel sayılarına ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda adalet bakanlığına ait olarak personel sayısı ve personel başına adli ve idari yargıda karara bağlanan dosya sayısı yer almaktadır. 2003 yılında personel sayısı 24.947 olup yıllar içinde personel sayısında bir artış seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde personel sayısı 99.860 kişi olmuştur. 2003 yılında personel başına adli ve idari yargıda karara bağlanan dosya sayısı 206 olup yıllar içerisinde bu sayıda dalgalı bir seyir söz konusudur. 2023 yılında ise personel başına adli ve idari yargıda karara bağlanan dosya sayısı 104 olmuştur. Söz konusu yıllar itibariyle personel sayısında artış, personel başına adli ve idari yargıda karara bağlanan dosya sayısında azalışa neden olmaktadır.

Şekil 24. Adalet Bakanlığı Bütçe Payı (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 24’te adalet bakanlığı bütçe payına ait 2003 yılından 2023 yılına kadar yıllık bazda adalet bakanlığına ait olarak merkezi yönetim bütçesi toplamı ve adalet bakanlığı bütçe payı yer almaktadır. 2003 yılında merkezi yönetim bütçesi toplamı 146.9100000000 olup yıllar içinde personel sayısında bir artış seyir trendinin olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde merkezi yönetim bütçesi toplamı 4.4695700190000 olmuştur. 2003 yılında adalet bakanlığı bütçe payı %0,76 olup yıllar içerisinde bu oranda dalgalı bir seyir söz konusudur. 2023 yılında ise adalet bakanlığı bütçe payı %1,69 olmuştur. Söz konusu yıllar itibariyle adalet bakanlığı bütçe payında 2020 yılı hariç sürekli bir artış söz konusu olmuştur. Bu durumun önemli nedenlerinden birini 2020 yılında yaşanan ve küresel bazda dünyayı etkileyen COVID 19 pandemisi olmuştur.

3. YÖNTEM

Bu bölümde Türkiye için 2003 ve 2023 yılları arasında yapılan gri ve temel bileşenler analizine yer verilmektedir.

3.1. Türkiye İçin Gri analizi

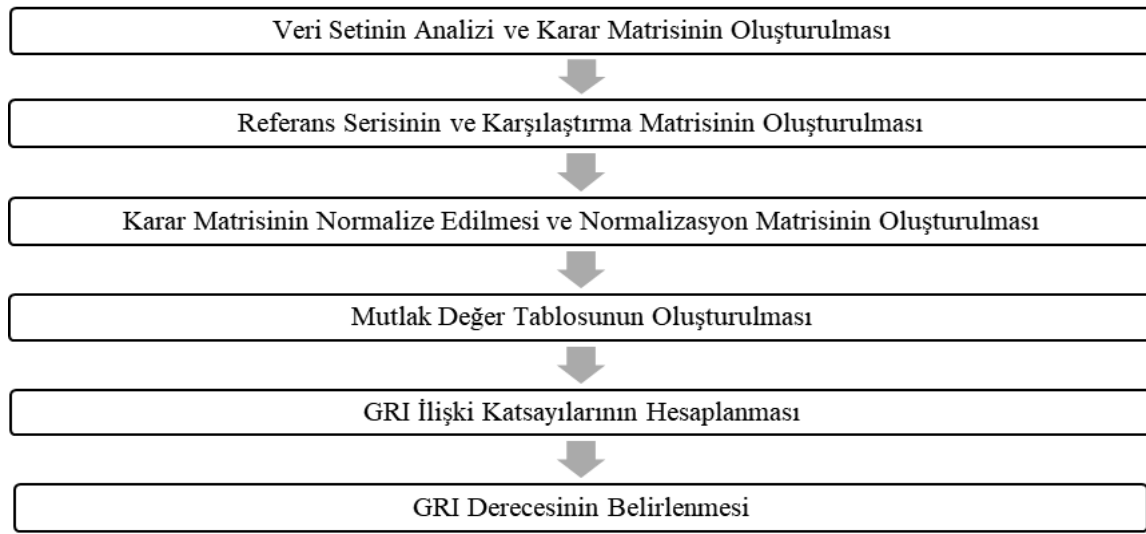
Gri ilişkisel analiz bir küme uzayını oluşturan seriler arasındaki korelasyona dayalı matematiksel bir yaklaşıma dayanmaktadır. Önceden belirlenmiş referans serileri (kümeyle dayalı olarak geliştirilen) ile kümenin her bir serisi (karşılaştırmalı seriler) arasındaki mesafeyi belirlemek için özel bir algoritma kullanır. Algoritmayı uygulayarak farklı alternatiflerin sıralaması elde edilebilir.

Gri ilişkisel analizi, unsurlar arasında kompleks ilişkilerin olduğu karar sorunlarına uygulanabilecek bir çözüm yöntemidir. Bu bağlamda çok kriterli karar verme probleminin çözümünde hem tek başına hem de diğer yöntemlerle kullanılmaktadır.

Gri ilişkisel analizinin avantajları (Chen ve Ting, 2002:838-861).

- Nicel veri setlerine uygulanabildiği gibi dilsel değişkenlerin kullanıldığı nitel veri setlerinizde uygulanabilmektedir
- Çok Kriterli Karar Verme probleminde grup kararına izin veren bir yöntemdir
- Uygulama için küçük bir veri setinin yeterli olmaktadır
- Hesaplama işi basittir
- Spesifik paket programına gerek yoktur.

Şekil 25. GRI ilişkisel analiz adımları

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

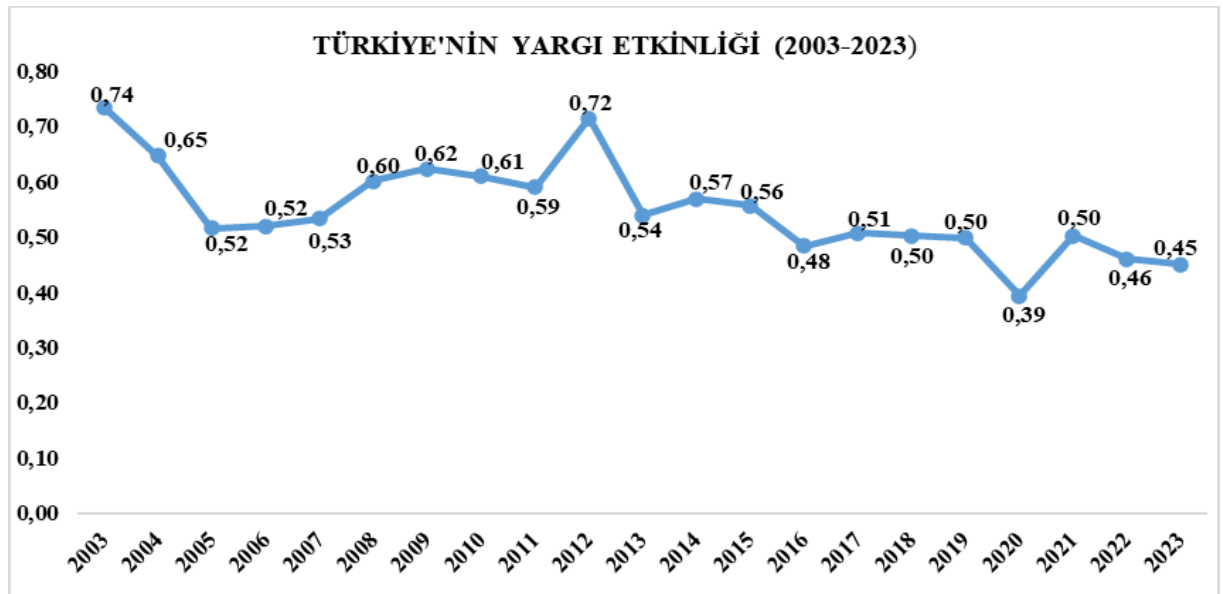
Şekil 25 'de gri ilişkisel analiz adımları yer almaktadır. İlk adım olarak veri setinin analizi ve karar matrisinin oluşturulması yer almaktadır. Daha sonraki adımlar ise referans serisinin ve karşılaştırma matrisini oluşturma, karar matrisini normalize etmek ve normalizasyon matrisinin oluşturulması, mutlak değer tablosunun oluşturulması ve gri ilişki katsayılarının hesaplanması gelmektedir. Son adım olarak gri derecenin belirlenmesi adımı yer almaktadır.

Tablo 2. GRI Analizi için kullanılacak olan değişkenler

Değişkenler	Adli Yargı Değişkenleri	X1	Savcı Cumhuriyet Baş --> Çıkan Dosyaların / Gelen Toplam Dosyalara Oranı (Reel Çalışma Oranı, %)
		X2	Savcı Cumhuriyet Baş --> Temizleme Oranı = (Yıl İçinde Karara Bağlanan Dosya Sayısı) / (Referans Yıl İçinde Gelen Dosya Sayısı)
		X3	Savcı Cumhuriyet Baş --> Ortalama Dosya Görülme Süresi
		X4	Hâkim Mahkemeler --> Çıkan Dosyaların / Gelen Toplam Dosyalara Oranı (Reel Çalışma Oranı, %)
		X5	Hâkim Mahkemeler --> Temizleme Oranı = (Yıl İçinde Karara Bağlanan Dosya Sayısı) / (Referans Yıl İçinde Gelen Dosya Sayısı)
	İdari Yargı Değişkenleri	X6	Hâkim Mahkemeler --> Çıkan Dosyaların / Gelen Toplam Dosyalara Oranı (Reel Çalışma Oranı, %)
		X7	Hâkim Mahkemeler --> Temizleme Oranı = (Yıl İçinde Karara Bağlanan Dosya Sayısı) / (Referans Yıl İçinde Gelen Dosya Sayısı)
		X8	Hâkim Mahkemeler --> Ortalama Dosya Görülme Süresi
		X9	Personel Başına Karara Bağlanan Dosya Sayısı
		X10	Bütçe (Adalet Bakanlığı Bütçesi / Genel Bütçe)

2003 yılından 2023 yılına kadar Türkiye’de yargı sisteminin etkinliği ölçmek amacıyla Tablo 2’de yer alan 10 adet değişkenden yararlanarak Gri Analizi yapılmıştır. Değişkenlere bakıldığında ilk beş değişken adli yargı sistemine ait değişkenleri altıncı, yedinci ve sekizinci değişken ise idari yargıya ait değişkenlerdir. Dokuzuncu değişken tüm adalet sistemine ait personel verimliliğini yansıtırken onuncu değişken ise adalet bütçesinin genel bütçe içerisindeki payını göstermektedir.

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Gri Analizi bu değişkenleri performans ölçütünün belirleyicisi olarak kullanılmaktadır. Böylelikle Türkiye’nin hangi yılları birer karşılaştırma ölçütü olarak dikkate alındığında hangi yılda daha iyi bir performans gösterdiği analiz edilmiş olacaktır.

Şekil 26. GRİ Analizi Sonucu

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 26'ya bakıldığında çok kriterli karar verme yönetiminden biri olan Gri Analizinden yararlanarak 2003 yılından 2023 yılına kadar Türkiye'de yıllara göre adalet sisteminin etkinliği gri analizi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gri analizi sonucunda yıllık bazda elde edilen skorlar ne kadar yüksek ise adalet sisteminde etkinliğin olduğundan bahsedilebilir. Bu doğrultuda Şekil 26'ya bakıldığında ilgili yıllar arasında 2003 yılının en etkin yıl olduğu söylenebilir. 2003 yılında Gri Analizi sonucunda elde edilen yıllık skor "0,74" tür. 2003 yılından sonra 2004 ve 2005 yılında Gri Analizi skorlarının düştüğü görülmektedir. 2005 yılından 2012 yılına kadar ise kademeli olarak gri analizi sonucu elde edilen skorlarda bir artışın olduğu görülmektedir. 2012 yılından sonra skor değerlerinde radikal bir düşüşün olduğu görülmektedir. Skor değeri olarak en düşük değerin 2020 yılında "0,39" olduğu tespit edilmiştir. Bu düşüşün en temel nedenlerinden biri 2019 yılının sonunda ortaya çıkan ve 2020 yılında en güçlü etkisini gösteren Covid'19 olduğu söylenebilir.

3.2. Türkiye İçin Temel Bileşenler Analizi

Faktör analizi yapı olarak regresyon analizine benzemektedir. Faktör analizindeki değişkenler arasındaki ilişki regresyon analizindeki gibi doğrusaldır. Ancak faktör analizinde, regresyon analizinde olduğu gibi bağımlı ve bağımsız durumları söz konusu değildir. Analiz öncesindeki birbiri ile yüksek korelasyona sahip olan değişkenler tek bir faktörde birleşecek şekilde iterasyon yapılarak faktör hesaplaması yapılır. Analiz sonucunda elde edilen faktörlerin arasında korelasyon olmaması, başka bir deyişle elde edilen faktörlerin orthogonal olması istenir. Buradaki amaç, değişken sayısını azaltmak ve değişkenler arası ilişkilerdeki yapıyı ortaya çıkarmaktır.

Faktör analizi yardımıyla çok sayıdaki değişkeni, belirli sayıda gruplara ayırarak, her bir grubun içindeki değişkenler arasındaki ilişkiyi maksimum, gruplar arasındaki ilişkiyi ise minimum yaparak, grupları yeni değişkenlere dönüştüren bir analiz türüdür. Türetilen yeni değişkenlere faktör adı verilir. Faktör analizi, çok sayıdaki değişken arasında ilişkilere dayanarak, birbirinden bağımsız, daha az sayıda, daha anlamlı ve özet bir biçimde yeni değişkenler bulunmasını sağlar (Karagöz, 2016:15).

Faktör analizinde yer alan değişkenler, aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Altunışık, vd., 2005:212-231).

$$X_i = A_{i1}F_1 + A_{i2}F_2 + \dots + A_{im}F_m + \mu_i$$

X_i = Standartlaştırılmış i'nci değişken

A_{ij} = Ortak j faktöründe standartlaştırılmış çoklu regresyon katsayısı (i değişkeninin j ortak faktörü üzerindeki etkisine ilişkin standartlaştırılmış çoklu regresyon katsayısı)

F= Ortak faktör

μ_i = i’nci değişken için eşsiz faktör (ortak faktörlerce açıklanamayan kısmı gösterir)

m = ortak faktör sayısı

Faktör analizi neticesinde elde edilen ortak faktörleri değişkenlerin lineer bir kombinasyonu olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$F_i = W_{i1}X_1 + W_{i2}X_2 + \dots + W_{ik}X_k$$

i’nci faktörün tahmini

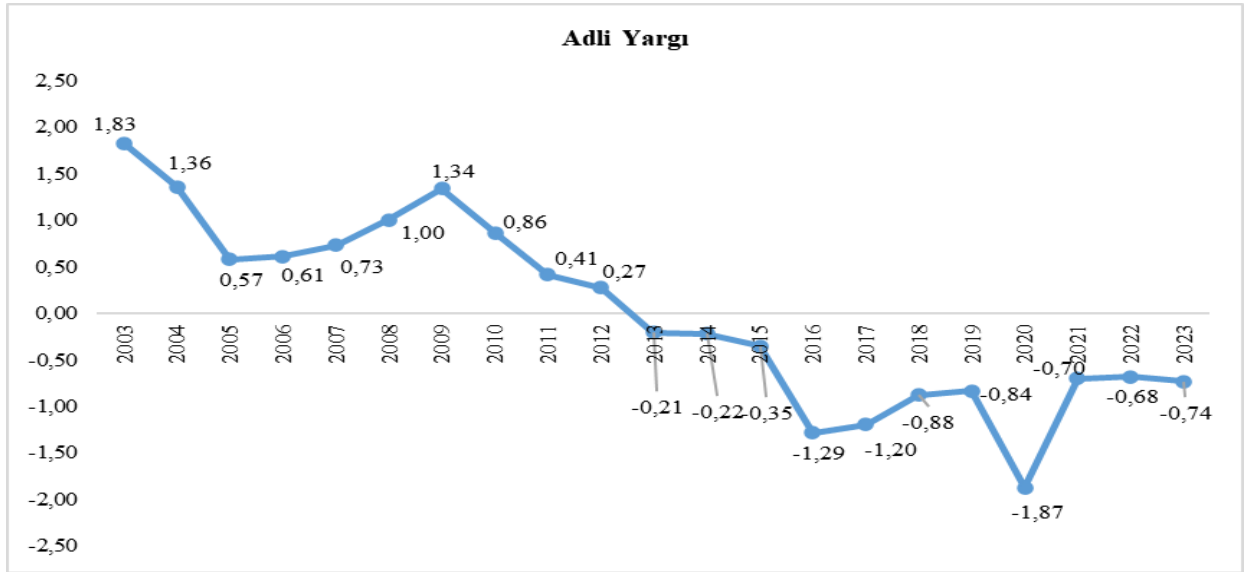
W_i = Faktör skoru (katsayısı); ağırlık

X = Değişken

k = Değişken sayısı

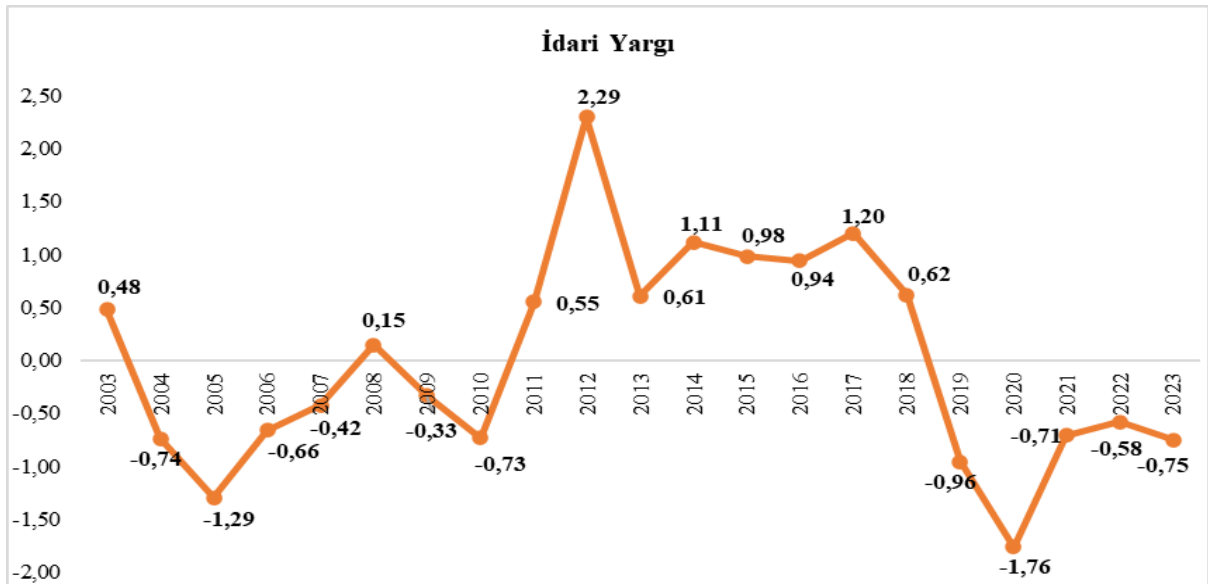
Analiz sonucu kaç faktör elde edilirse, o kadar denklem var demektir. Ancak, her zaman birinci faktörün ağırlığı (katsayısı) en yüksek olanıdır. Yani birinci faktör toplam varyans içinde en büyük paya sahiptir. Sonra ikinci, üçüncü vs. faktörler gelir. Faktör analizinin temel amacı veri setinin daha az sayıda ve anlamlı faktörlere indirgenmektir. Bu analizde 10 adet değişkenin 21 yıllık veri setiyle analize başlanmıştır. Faktör analizi yöntemlerinden biri olan temel bileşenler analizi sonrası 10 değişken 3 faktöre indirgenmiş oldu. Aynı zamanda faktör sayısı kadarda faktör skoru elde edilmiştir. Elde edilen faktör skorları arasındaki korelasyon düşüktür. Elde edilen skorlar faktör altında birleşen değişkenlerin temsili olarak başka analizlerde kullanılabilir. Temel bileşenler analizinin yapılmasındaki maksat Gri analizi sonuçları ile karşılaştırılabilir bir alternatif sonuç elde etmektir. Böylelikle her iki analizde Türkiye’nin 2003-2023 yılları arasındaki yıllık olarak adalet performansındaki değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gri analizi 10 değişkenin tamamı bir çatı altında inceleyerek karşılaştırma yaparken Temel bileşenler analizi 10 değişkeni alt faktörler altında ayrıştırarak inceleme olanağı sağlamaktadır. Bu yönüyle Gri analizinden farklı olarak faktörlere göre oluşan alt boyutlarında yorumlanabilmesi açısından bir bakış açısı sağlamaktadır.

Temel bileşenler analizi sonucunda adli yargı, idari yargı ve temizle oranı olarak 3 faktör ortaya çıkmıştır.

Şekil 27. Faktör 1: Adli Yargı Etkinliği (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 27'ye bakıldığında faktör analizi sonucunda oluşan alt faktörlerden biri olan adli yargı etkinliğindeki yıllık faktör analizi sonuçlarına ait grafik yer almaktadır. 2003-2023 yılları arasında yıllık bazdaki faktör sonuçlarına bakıldığında büyük oranda Gri analizi sonuçlarına benzer bir sonucun elde edildiği görülmektedir. Yıllık bazda Gri analizindeki skorlar "0" ile "1" arasında bir değer alır iken faktör analizindeki değerler "+∞" ile "-∞" arasında değerler almaktadır. Faktör analizindeki sonuçların sıfırdan büyük olması etkinlik açısından olumlu iken sıfırdan düşük olması o yılki etkinliğin olumsuz olduğu göstermektedir. Şekil 27'e bakıldığında en yüksek etkinliğin "1,83" değeri ile 2003 yılında, en düşük etkinliğin ise "-1,87" değeri ile 2020 yılında olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 28. İdari Yargı Etkinliği (2003-2023)

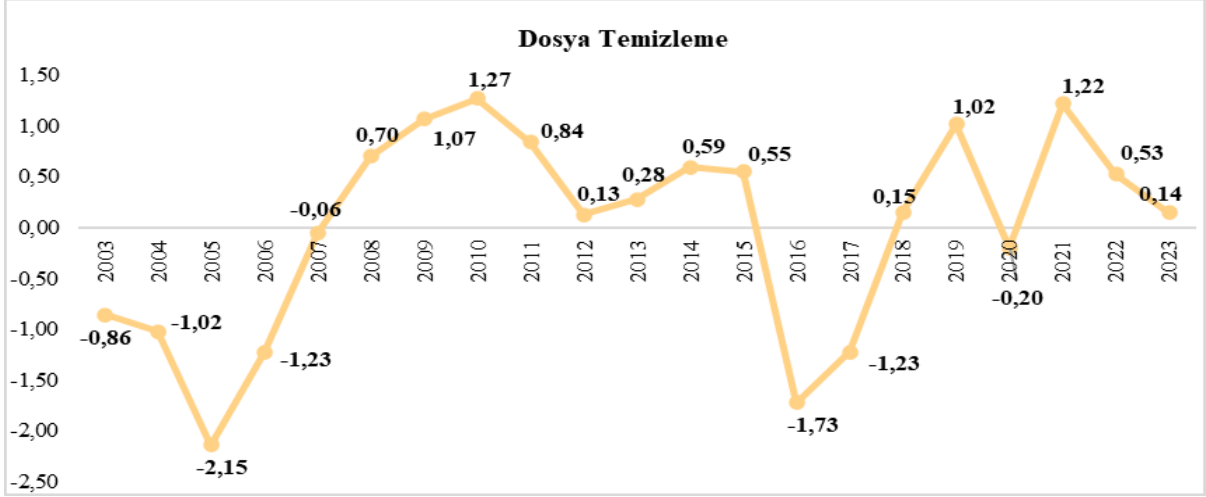
Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Faktör analizi sonucunda elde edilen diğer bir faktörün idari yargı etkinliğini gösteren değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Şekil 28'de 2003-2023 yılları arasında yıllık olarak idari yargı etkinliğinin faktör skorları elde edilmiştir. İdari yargı etkinliğine ait elde edilen bulgular adli yargı etkinliği

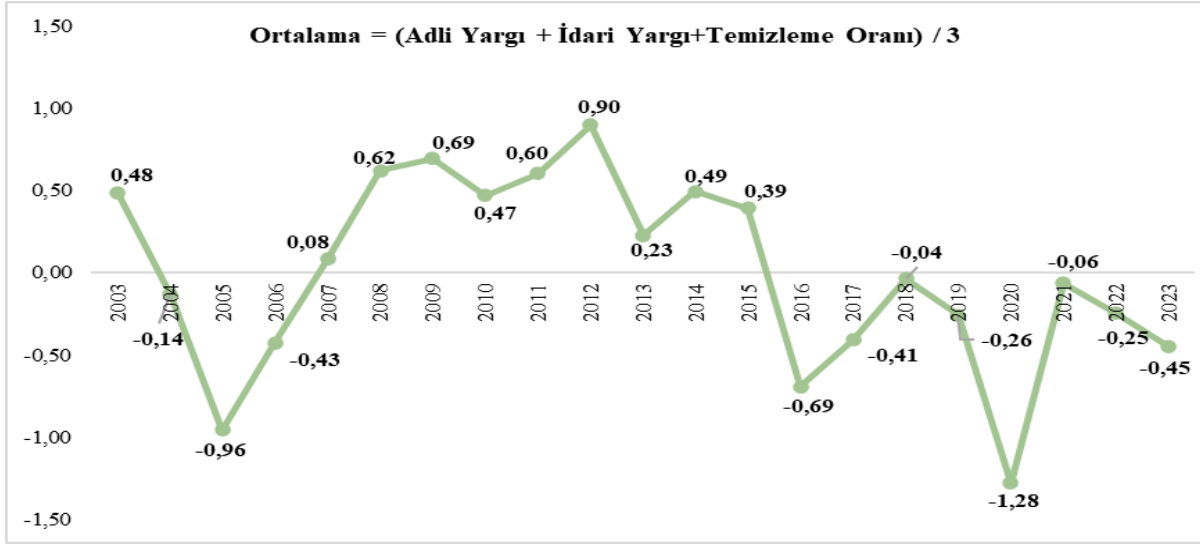
sonuçlarına göre farklılıklar göstermektedir. İdari yargı etkinliği açısından en etkin olunan yılın “2,29” değeri ile 2012 yılı olduğu tespit edilmiştir. En düşük yılın ise “-1,76” değeri ile 2020 yılı olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında 2018 yılından sonra idari yargı etkinliğinin “0” değerinin altında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar 2018 sonrasında idari yargıda etkinliğin olmadığını göstermektedir.

Şekil 29. Dosya Temizleme Oranı (2003-2023)

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Faktör analizi sonucunda elde edilen diğer bir faktörün dosya temizleme oranını gösteren değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Şekil 29’da 2003-2023 yılları arasında yıllık olarak dosya temizleme oranı bakımından faktör skorları elde edilmiştir. Dosya temizleme oranına ait elde edilen bulgular adli ve idari yargı etkinlik sonuçlarına göre farklılıklar göstermektedir. Dosya temizleme oranı açısından en etkin olunan yılın “1,27” değeri ile 2010 yılı olduğu tespit edilmiştir. En düşük yılın ise “-2,15” değeri ile 2005 yılı olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında 2018 yılından sonra idari yargı etkinliğinin “0” değerinin altında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar 2018 sonrasında idari yargıda etkinliğin olmadığını göstermektedir. 2005 yılından 2010 yılına kadar dosya temizleme oranı açısından faktör sonuçlarında bir artışın olduğu tespit edilmiştir. 2010 yılından 2023 yılına kadar 2 adet önemli düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri 2016 yılına denk gelmektedir. 2016 yılında 15 Temmuz darbe girişimi dosya temizleme oranlarına ait faktör değerinde önemli düşüşün olduğu göstermektedir. İkincisi ise COVID-19 pandemisinin etkili olduğu 2020 yılına denk gelmektedir.

Şekil 30. Faktör Ortalamaları: $[(\text{Faktör 1} + \text{Faktör 2} + \text{Faktör 3}) / 3]$

Kaynak: Yazarlar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 30’da faktör analizinde 3 boyut olarak ayrılan faktörlerin yıllık olarak her birine ait değerlerin toplanıp ortalaması alındıktan sonra elde edilen sonuçları yer almaktadır. Faktör ortalamalarına göre elde edilen şekle bakıldığında kısmen de olsa Gri Analizinde elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Faktör ortalamalarında en iyi değer “0,90” değeri ile 2012 yılına ait olduğu en kötü değer ise “-1,28” değeri ile 2020 yılına ait olduğu görülmektedir. Önemli düşüşlerin 2005, 2016 ve 2020 yıllarında olduğu görülmektedir. 2016 yılındaki değer düşüklüğünün nedeni 15 Temmuz darbe kalkışmasının olduğu, 2020 yılında ise COVID-19 salgınının önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Kötü performansın gerçekleştiği yıllar karşılaştırıldığında COVID-19 salgınının diğer etkenlere göre daha performansı kötüleştirmede daha fazla etkili olduğu söylenebilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye için 2003-2023 yılları itibariyle yapılan gri analizi ve temel bileşenler analizi sonucunda benzer sonuçlar elde edilmiştir. Söz konusu yıllar itibariyle gri analizinde Türkiye’nin en etkin olduğu yıl 2003 yılıdır, 2004 ve 2005 yılları itibariyle ise etkinlik düşmektedir. 2005 yılından sonra 2012 yılına kadar etkinlik artışı söz konusu olmaktadır. Türkiye’nin adalet etkinliğinde en büyük düşüşü ise 2019 yılı sonu 2020 yılında elde etmiştir. Bu düşüşe neden olan faktör ise 2019 yılında başlayan ve 2020 dünya genelini etkileyen COVID-19 salgınının etkisi diyebiliriz. COVID-19 salgını neticesinde yaşanan kapanmalar nedeniyle dava süreçlerinde yaşanan aksamalar, dosya görülme süresinde uzamalar ve yaşanan denetimli serbestlik neden oldu diyebiliriz.

Türkiye için 2003-2023 yılları arasında yapılan temel bileşenler analizi sonucunda adli yargıda 2003 yılında en yüksek etkinlik elde edilmiştir. Adli yargıda en düşük etkinliği ise 2020 yılında elde etmiştir. Bu bakımdan gri analizi ile benzer sonuçları elde etmekteyiz. Türkiye için yapılan analizde idari yargıda en etkin 2012 yılında, en düşük yargı etkinliğini ise 2020 yılında elde edilmiştir. Yine yapılan analiz sonucunda önemli düşüşler 2005, 2016 ve 2020 yıllarında elde edilmiştir. Söz konusu sonuçlar itibariyle etkinlikte önemli düşüşlerin 2016 ve 2020 yıllarında olmasına neden ise 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ve 2020 yaşanan COVID-19 salgını gösterebiliriz.

Sonuç olarak Türkiye’nin 2003-2023 yılları arasında yapılan iki analizde de adaletin etkinliğinde düşüşlerin 2016 ve 2020 yıllarında olmasının nedenleri 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ve 2020 yaşanan COVID-19 salgını gösterebiliriz.

Beyan ve Açıklama / Disclosure Statement

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Finansal Destek / Funding

Bu çalışmada herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

No funding to declare for this study.

Bu Makaleye Atıf Vermek İçin / To Cite This Article Yüksel Yıldırım, C. (2024). Türkiye’de adalet sisteminin değerlendirilmesi: gri ve temel bileşenler analizi. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99-125.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya Kitabevi, Sakarya
- Chen, C.N. ve Ting, S.C. (2002). A Study Using the Grey System Theory to Evaluate the Importance of Various Service Quality Factors. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 19(7), pp.838-861.
- Çeçen, A. (2003). Adalet Kavramı: Adalet Kavramının Göreliliği Üzerine Bir Deneme, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara
- Değirmenci, O. (2021). Türkiye’de Adalet Harcamalarının Uzlaştırma Uygulamaları Bağlamında Değerlendirilmesi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Deyneli, F. (2009). Türkiye’de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Manisa.
- Doğan, A., ve Öztürk, A. (2018). Türkiye’de Adalet Hizmeti Harcamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (Geybulla Ramazanoğlu Özel Sayısı), 773-785.
- Gözler, K. (2004). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Basın Yayım Dağıtım, Bursa.
- Gözler, K. (2020). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Basın Yayım Dağıtım, Bursa.
- Karagöz, Y. (2016), SPSS ve AMOS23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Köhling, W.C. (2000). The Economic Consequences of a Weak Judiciary, University of Bonn Centre of Development Research.
- Muter, N.B, Çelebi, A.K. ve Sakınç, S. (2016). Kamu Maliyesi, Emek Matbaası, Manisa.

İnternet kaynakları:

- <https://data.worldbank.org/>, Erişim Tarihi:18.07.2023
- <https://public.tableau.com/app/profile/cepej/vizzes>,Erişim Tarihi:18.05.2023
- <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>, Erişim Tarihi:18.05.2023
- <https://www.adalet.gov.tr/faaliyet-raporlari>, Erişim tarihi:15.06.2023.